

Article No. 257

DOI: <https://doi.org/10.26881/srg.2021.8.13>

Artykuł badawczy / Research article

Copyright © 2021 SRG and G. Ojcewicz¹

Citation:

Ojcewicz, G. (2021). Tajemnica zaginięcia czerwonooarmisty Georgija Efrona (1925–1944).

Studia Rossica Gedanensia, 8: 217–249. DOI: <https://doi.org/10.26881/srg.2021.8.13>

TAJEMNICA ZAGINIĘCIA CZERWONOARMISTY GEORGIJA EFRONA (1925–1944)

GRZEGORZ OJCEWICZ

Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie / University of Warmia and Mazury in Olsztyn

Wydział Humanistyczny / Faculty of Humanities

Instytut Literaturoznawstwa / Institute of Literary Studies

Katedra Literatur Wschodniosłowiańskich / Department of East Slavic Literatures

ul. Kurta Obitza 1, PL-10-725 Olsztyn, Polska / Kurta Obitza St. 1, PL-10-725 Olsztyn, Poland

Corresponding Author e-mail: grzegorz.ojcewicz@uwm.edu.pl

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5909-270X>

(nadesłano / received 2.03.2021; zaakceptowano / accepted 2.06.2021)

Abstract

The mysterious disappearance of Georgy Efron, a Red Army soldier (1925–1944)

The author makes an attempt to show the case of the mysterious disappearance and death of Georgy Efron, a Red Army soldier, which took place on July 7th, 1944 after a battle with the German troops at the Belorussian front. The official version of the events states that private Efron was wounded in a battle near the Druyka village and sent to the 183rd medical-sanitary battalion. Efron's name, however, is nowhere to be

¹ This is an open-access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International (CC BY-SA 4.0 <https://creativecommons.org/licenses/by-sa/4.0/>) which permits use, distribution, and reproduction in any medium, provided that the article is properly cited, the use is non-commercial, and no modifications or adaptations are made. Publisher: University of Gdańsk. Faculty of Language [Wydawca: Uniwersytet Gdański. Wydział Filologiczny]

found on the list of the deceased kept in the battalion records and the private never returned to any regiment. What happened, or might have happened, to the Red Army soldier in the light of the available literature and other, non-written sources?

Keywords: Georgy Efron, the missing ones, the 1944 Belorussian front, the Great Patriotic War, Druyka village, July 7th, 1944.

Abstrakt

Autor stara się naświetlić zagadkę tajemniczego zniknięcia i śmierci czerwonoarmisty Gieorgija Efrona, do jakich doszło po bitwie z Niemcami na froncie białoruskim 7 lipca 1944 roku. Według oficjalnej wersji szeregowy Efron został ranny w boju pod wsią Drujką i skierowany do 183. batalionu medyczno-sanitarnego. W ewidencji batalionu Efron jednak nie figuruje wśród osób zmarłych, a do żadnego pułku nigdy nie powrócił. Co się zatem stało lub mogło stać z czerwonoarmistą w świetle znanej literatury i tego, co znajduje się poza materiałem pisanym?

Słowa kluczowe: Gieorgij Efron, zaginieni, front białoruski 1944, wielka wojna ojczyzniana, wieś Drujka, 7 lipca 1944.

*Pani prof. dr hab. Krystynie Szcześniak
z wdzięcznością – jako były Jej student – dedykuję*

Gdyby urodzony w 1925 roku Gieorgij Efron (Mur) żył, miałby dzisiaj 96 lat. Teoretycznie jest to całkowicie możliwe, lecz w rzeczywistości pojawia się zbyt wiele znaków zapytania, by tę optymistyczną wersję biografii jedyne go syna Mariny Cwietajewej uznać za prawdopodobną. Jego los w ogarniętym wojną ZSRR, chociaż tragiczny, nie może się równać z utrwalonymi legendami związanymi na przykład z postaciami Jima Morrisona czy Elvisa Presleya. Zdaniem wielbicieli ich talentu idole rocka wciąż żyją po tym, jak upozorowali swój zgon, i wybrali całkowite odcięcie się od zgiełku świata; sceptycy zdecydowanie odrzucają tę wersję. W odniesieniu do Mura nie o legendę wszakże chodzi i nie o potencjalną mistyfikację, lecz o zastanowienie się nad okolicznościami jego tajemniczego, a być może całkiem zwykłego – z punktu widzenia wojny – zaginięcia, jak też najprawdopodobniej – jednoczesnej jego śmierci.

Życiorys Efrona wciąż charakteryzuje się wieloma rozmaitymi niewiadomymi. Ciągłe brakuje istotnych biograficznych danych-puzzli, które złożyłyby się na całościowy i przekonujący osobowościowy portret samego Mura, jak i wypełniły poważne luki w wiedzy o okresie, gdy przebywał prawie dwa lata, od drugiej dekady listopada 1941 do jesieni 1943 roku, w Taszkencie jako ewakuowany wraz z pisarzami z Moskwy, i o tym, co robił po powrocie do stolicy ZSRR. Szcątkowość informacji oraz brak pogłębionych studiów nad synem Cwietajewej i jego twórczością literacką oraz plastyczną wiązałbym przede wszystkim z arbitralną wolą starszej siostry, Ariadny Efron, która zabroniła otwierać i udostępniać archiwa rodzinne przed 2000 rokiem. Jej postanowieniu zasad-

nicz stało się zadość i dopiero po upływie 25 lat od chwili śmierci pierworodnej córki Efronów w 1975 roku, badacze i miłośnicy twórczości wielkiej poetki rosyjskiej mieli możliwość szerokiego poznania tego, co dotąd skrywano przed ludzkimi oczyma². Skrywano także zapiski młodego Efrona, które jako *Dzienniki* ukazały się drukiem w 2004 roku dzięki tytanicznej pracy Jeleny Korkiny i Wiktorii Łoskiej (Efron 2004a, Efron 2004b). Po tej przełomowej dacie pojawiły się kolejne wydania ego-dokumentu Mura: we Francji w 2014 roku i od 2019 w Polsce (Efron 2019, Efron 2021a, Efron 2021b)³. Sytuacja zatem pod względem edytorskim korzystnie się zmieniła i dlatego można dzisiaj spojrzeć na losy syna „wroga narodu” w latach 1940–1943 z perspektywy jakże innej od obiegowych opinii.

Co prawda, nie dysponujemy bardzo dokładnymi danymi, które wskazywałyby na to, co działo się z Murem w 1942 roku, jak i po jego powrocie z taszkienckiej ewakuacji, czy sposobu, w jaki ostatecznie dotarł do celu: koleją czy samolotem. Są to zresztą rzeczy całkowicie drugorzędne z perspektywy podjętego problemu. Ale dzięki spisanej niestarannie, zapewne w pośpiechu i z autorskimi przekreśleniami, autobiografii nastolatka można się dowiedzieć między innymi, że po zjawieniu się po 27 września 1943 roku w stolicy został niezwłocznie skierowany do pracy w miejscowej fabryce „Trud Proletariacki” («Пролетарский труд»), która zajmowała się metalurgią żelaza i stali, najpewniej na użytek wojenny. Tutaj młody Efron spędził półtora miesiąca i gdy tylko formalnie stał się studentem pierwszego roku Wydziału Prozy Instytutu Literackiego⁴ zakończył przygodę z przemysłem ciężkim. By przeżyć, równoległe ze studiami podejmował się doraźnie innych czynności, jak tłumaczenia, czy pomoc w radiokomitecie podczas nagrań audycji francuskojęzycznych. Wiele wskazuje także na to, że w październiku 1943 roku chłopak godził pracę zawodową ze zdawaniem zaległych egzaminów z myślą o zdobyciu świadectwa ukończenia szkoły średniej i zapisaniu się na wymarzone studia. I są dowody, że wiele zawdzięczał Aleksiejowi N. Tołstojowi, który nie tylko wyrwał Efrona z Taszkientu, lecz także rekomendował go w przyjęciu na studia, co wcale nie musiało zostać odebrane przez Kreml jako działanie lojalne, ponieważ Mur należał do potępionej społecznie kategorii osób w sowieckim państwie z powodu „przewinień politycznych” rodzica i siostry, który, nawiasem mówiąc, od 16 października 1941 roku już nie żył, o czym on sam ani Ariadna nie wiedzieli. A Stalin z tylko sobie wiadomych powodów osobiście z zaangażowaniem nadzorował losy wybranych rodzin, w tym – Efronów (Kitrasiewicz 2018: 87–89).

² Trzeba też pamiętać o wstrzeźliwości, nawet w latach 70. XX wieku, bardzo wielu radzieckich redakcji czasopism i książek niegotowych jeszcze mentalnie oraz politycznie, z obawy o potencjalne konsekwencje nielojalności ideologicznej, do drukowania materiałów związanych z Mariną Cwietajewą i członkami rodziny Siergieja Efrona (zob. np. Nevzorova 2013). Coś jednak udało się opublikować i przed 2000 rokiem, np. listy Gieorgija Efrona (Efron 1995).

³ Trzeba jednak zaznaczyć, że pierwsze próby przyswojenia polszczyźnie niewielkich fragmentów dzienników Efrona ukazały się drukiem w 2005 roku. Wyboru dokonała wtedy Julia Juryś, a notatkę przetłumaczyła Maryna Ochab. Zob. Efron 2005.

⁴ Zgoda na studiowanie Gieorgija Efrona na Wydziale Prozy Instytutu Literatury im. Związku Pisarzy ZSRR przy bulwarze Twerskim 25 została podpisana dopiero 26 listopada 1943 roku, chociaż podanie Mura do dyrektora Gawriiła Siergiejewicza Fiedosiejewa wpłynęło 12 listopada 1943.

Wydawać by się mogło, że po powrocie do Moskwy w życiu nastolatka nastąpiła wreszcie upragniona stabilizacja, że traumatyczne wspomnienia związane z Taszkientem odeszły na trwałe w niepamięć, że nigdy już nie powtórzy się zapis w diariuszu podobny do tego, jaki znalazł się pod wtorkową datą 8 czerwca 1943 na trzy miesiące przed opuszczeniem „Stambułu dla ubogich” (Aleksiej N. Tołstoj). Wtedy Mur tak przedstawił swój pobyt w stolicy Uzbekistanu:

Jeśli się spojrzy na całe moje poprzednie życie w Taszkencie aż do dzisiejszego decydującego zwrotnego momentu, będzie można powiedzieć, że żyło mi się nudno, w odosobnieniu, bez wygod. Miałem tylko jedną prawdziwą pociechę — zaspokojenie głodu. Wszystko było temu podporządkowane, prawie wszystkie myśli były skierowane na zaspokojenie prymitywnych potrzeb ciała. W tym czasie ukończyłem (na razie jeszcze nieformalnie, ale faktycznie) dziesięciolatkę — zdobyłem średnie wykształcenie. Przez półtora roku taszkienckiego życia dużo przeczytałem; (...) Niczego nie żałuję: przez półtora roku dużo zobaczyłem, wiele wycierpiałem i doświadczyłem; i chociaż w tym czasie byłem moralnie dość bezradny, chociaż mnie jak dawniej nie szczególnie mocno nie interesuje, chociaż materialnie znajduję się w sytuacji nie do pozazdroszczenia — mimo wszystko ta suma wrażeń, które zdobyłem w Taszkencie, a także wszystkie moje taszkienckie uczucia i przeżycia, wszystko to kiedyś złoży się w pożyteczną dla mnie wielkość — i w sensie doświadczenia życiowego i w sensie najbogatszego materiału na tę powieść, którą chcę napisać i która niewątpliwie będzie kiedyś przeze mnie napisana. A tymczasem trzeba powtórzyć za W.[ałą] Bieriestowem: „A my przejdziemy, chociaż droga nasza jest trudna, zaciskając zęby, cierpiąc i walcząc, przez szary deszcz tęsknych dni powszednich, przez głód, chłód, boleść i brud” (Efron 2021b: 23).

Niestety, powrót do stolicy ZSRR nie oddalił największego ze zmartwień młodego studenta Efrona: bardzo realnej i coraz bliższej perspektywy powołania go do czynnej służby wojskowej, a w równie nieodległej konsekwencji – wysłania na front, ale nie front pracy, lecz ten rzeczywisty, ze śmiercią i nadludzkim wysiłkiem w rolach głównych. O swoich pierwszych wrażeniach z instytucją wojskową Mur napisał w dzienniku nr 13 pod niedzielną datą 3 stycznia 1943 roku. W emocjonalnym monologu, który przytaczam w dość obszernym cytacie z powodu ekspresywności typowej dla tego chłopaka, czytamy między innymi:

W ciągu tych kilku dni moje życie zdążyło się wyrwać do góry nogami, przy czym wyrwać się w sposób najbardziej niebezpieczny i nieoczekiwany. 31 [grudnia 1942] opublikowano zarządzenie o powołaniu do czynnej służby wojskowej obywateli urodzonych w 1925 roku. (...) Już wtedy postanowiłem, że pójdę do komisarza wojskowego 2 [stycznia] i śpieszyłem się, śpieszyłem, aby nacieszyć życiem (...). 2 [stycznia] razem z Nowakowiczem⁵ udaliśmy się do komisariatu wojskowego; [tam] przesiadaliśmy, przestaliśmy, zmarnowaliśmy [tylko] cały dzień; przeszliśmy przez coś na podobieństwo komisji lekarskiej, która uznała nas za zdolnych [do służby wojskowej], wypełniliśmy ankiety; paszporty nasze zatrzymano. Dzisiaj został określony nasz los. Prawdę mówiąc, miałem wielką nadzieję, że dostaniemy odroczkę, ponieważ jesteśmy uczniami

⁵ Chodzi, jak sądzę, o Aleksandra Siergiejewicza Nowakowicza; 1925–1988), doc. dra nauk filologicznych, założyciela Katedry Języków Skandynawskich, Fińskiego, Holenderskiego i Greckiego przy Moskiewskim Państwowym Instytucie Stosunków Międzynarodowych (Uniwersytetu) Ministerstwa Spraw Zagranicznych Rosji. Mieszkał z rodzicami w Taszkencie, a w 1943 roku został wcielony do Armii Czerwonej. Więcej zob. np. <https://cyberleninka.ru/article/n/shef-nastavnik-aleksandr-sergeevich-novakovich/viewer> (dostęp 24.10.2020).

i absolwentami 10. klasy. Przeszedłem komisję poborową, której powiedziałem o aresztowanych [członkach mojej rodziny], kiedy przyjechałem z zagranicy itd. Wszystkim [od razu] mówiono, do jakiego rodzaju wojsk zostali zakwalifikowani, a mi powiedziano „Proszę czekać na decyzję komisji”. Późnym wieczorem, po tym jak nas zebrano w wielkiej sali komisariatu wojskowego i komisarz wojskowy major Kokanbajew⁶, gruby Uzbek obwieszony orderami, wygłosił płomienne przemówienie (najpierw po rosyjsku, potem po uzbecku), rozpoczęto rozdawanie dokumentów. Młodzi robotnicy z zakładów obronnych otrzymali odroczkę do 1 lipca, a wszyscy pozostali dostali wezwanie, by w takim to a takim dniu zjawić się z rzeczami w komisariacie wojskowym. Nowakowicz, którego przydzielono do szkoły artyleryjskiej (wszyscy mający powyżej 7 kl. są włączani do szkół), otrzymał wezwanie na 10 [stycznia]; został przypisany do drużyny nr 2. Ja też dostałem wezwanie nr to taki a taki, lecz zobaczyłem, że rubryka „i przypisany do drużyny nr” jest wypełniona nieczytelnie, coś w rodzaju „ar.” Ktoś mi powiedział, że to jest armia robotnicza⁷ i że to bardzo źle, że to katorga i że tam kierują osoby pochodzące z Ukrainy Zachodniej, więźniów oraz pozostałą hołotę. Kopie ona okopy, kanały, pracuje w zakładach i nawet kołchozach. Co za okrop-ność! Jutro rano pójdę z Nowakowiczem do komisariatu wojskowego i za wszelką cenę skontaktuję się z komisarzem wojskowym albo naczelnikiem 2. jednostki oraz zapytam, że niby to wszystkim powiedziano, do jakiego rodzaju wojsk zostali przydzieleni, a mi [tego] nie powiedziano. Myślę, że wtedy będzie musiał mi powiedzieć, bo naprawdę wszystkim [o tym] powiedziano. Gdyby się potwierdziło, że zostałem skierowany do armii robotniczej, poproszę o zmianę tej decyzji i przydział do szkoły artyleryjskiej, że niby to jesteśmy nierozłączni z Nowakowiczem, chcę bronić ojczyzny i być razem ze swoim kolegą. Wezmę też ze sobą zaświadczenie o ewakuacji ze Związku Pisarzy. Obawiam się, by coś po drodze nie wyszło złego z tego pomysłu, lecz nie można pozostawać biernym i koniecznie trzeba chociaż wyjaśnić, do czego zostałem przydzielony. Tak więc za sześć dni ostatecznie i nieodwołalnie skończy się moje kulturalne życie i zacznie się straszne, bzdurne, zimne i obce [mi] nieznanne. Dlaczego chcę być w tej samej jednostce co Nowakowicz? Ponieważ jest on mimo wszystko moim kolegą, a mi jest strasznie, strasznie iść samemu, absolutnie samemu do jakiejś strasznej, katorżniczej armii robotniczej. Czyżby czekał mnie los Ali? Czyżbym musiał pracować jak prosty robotnik czy kopać ziemię, pomimo moich 9 klas, pomimo [znajomości] mojego języka francuskiego? Czyżby ta represja miała się zwalić na mnie — i za co, i na jaki czas? (...) Mnóstwo spraw. I mimo wszystko jakoś nie chce się wierzyć, że rzeczywiście zacznie się okropne Nieznane. Komu zostawię swoje pamiętniki i książki? Jak mi żal, jak mi jest żal wszystkiego! Pochłonie mnie prymitywność i dzikość. No nic — nie trzeba tracić nadziei. Bóg jest łaskawy (Efron 2021b: 31–35).

Efron nie pomylił się ani o jotę: z początkiem 1943 roku rozpoczęła się w jego życiu galopująca „prymitywność i dzikość”, którą przerwała dopiero śmierć Mura na froncie. W sowieckiej rzeczywistości wojennej każda przeprowadzka obywatela wiązała się z koniecznością dokonywania w ściśle określonym terminie przerejestrowania w jednym z rejonowych komisariatów wojskowych (RKW). Tę nieludzką instytucję syn Cwietajewej zniechęcił już w Taszkencie i z taką samą wstrząsliwością oraz nieskrywanym lękiem odwiedzał z przymusu kolejne RKW w Moskwie: najpierw Krasnopriesnenski, następnie Radziecki. W pierwszym zachował się wpis reje-

⁶ Niewykluczone, że Mur pisze o majorze Gulamie Kokanbajewie.

⁷ W oryginale «трудармия». W czasach stalinowskich armie robotnicze funkcjonowały w sowieckim systemie obrony w latach 1942–1946 jako przymusowe armie robotnicze. Ideologicznym uzasadnieniem dla tego czasami ponadludzkiego wysiłku żołnierzy był okres wielkiej wojny ojczyźnianej.

stracyjny opatrzony datą 11 października 1943, a decyzja o staniu się żołnierzem pochodziła z drugiego komisariatu wojskowego. 26 lutego 1944 roku Efron stał się w Zbornym Punkcie Etapowym Moskiewskiego Miejskiego Komisariatu Wojskowego, rozpoczynając oficjalnie czynną służbę wojskową⁸. Pierwszy jej etap polegał na włączeniu poborowego do stanu osobowego 84. pułku zapasowego i skierowaniu na przeszkolenie do podmoskiewskiego Ałabina.

Zastanówmy się przez chwilę nad kondycją fizyczną Mura-żołnierza. W 1940 roku dopadały go w Golicynie i Moskwie przede wszystkim przeziębienia, co świadczyło o obniżonej odporności organizmu, niegotowego jeszcze do znoszenia klimatu Rosji. W 1941 roku dały o sobie znać przede wszystkim niewyleczone zęby. A 1943 rok zapisał się w pamięci chłopaka jako ten, który upłynął pod znakiem nawracających w krótkich odstępach czasu ataków róży i bólów zęba wywołanych zaawansowaną próchnicą. We wtorek 11 lutego 1941 roku w dzienniku nr 9 nastolatek zapisał: „Byłem wczoraj u dentysty na M.[ałej] Dmitrowce. Wstawił mi porcelanową plombę, która zaraz wypadła” (Efron 2021a: 55). Miesiąc później, w niedzielę 16 marca, w tym samym dzienniku Mur odnotował: „Skonczyłem leczenie zęba, lecz metalowa koronka nieźle psuje mi wizerunek, ale nic na to nie poradzę” (Efron 2021a: 74). Metalowa koronka, czyli to, co obiektywnie szpeciło, być może, wygląd narcystycznego chłopaka, z punktu widzenia potencjalnych czynności identyfikacyjnych jego szczątków mogłaby się okazać cennym artefaktem. Zauważmy, że dokładny na ogół w analizie własnego ciała Mur nie uściślił, który ząb miał na myśli, zapewne dlatego, że leczył nie jeden, ale kilka zębów jednocześnie. I jeszcze jedna interesująca notatka ze środy 17 września 1941 roku zawarta w dzienniku nr 10. Efron napisał wtedy: „Dzisiaj ostatecznie się wyjaśniło, że do kołchozu nie pojedę — po badaniu lekarskim się okazało, że mam zbyt małe serce — par rapport⁹ z ogólnymi proporcjami; mniej więcej dwa razy mniejsze niż powinno być i do pracy mnie nie wyślą” (Efron 2021a: 374). Zastanawiające, dlaczego wobec tak poważnej diagnozy medycznej pierwsza i każda następna komisja lekarska Rejonowego Komisariatu Wojskowego w Taszkencie uznała Gieorgija Efrona za całkowicie zdolnego do służby wojskowej. I dlaczego komisja lekarska Radzieckiego Rejonowego Komisariatu Wojskowego w Moskwie także nie zauważyła poważnej wady rozwojowej w układzie krążenia Mura? A i on sam, gdy leżał w gorączce wywołanej różą, podejrzewał u siebie występowanie gruźlicy. Zdaniem moskiewskiej komisji lekarskiej nie było jednak podstaw, aby zwolnić Efrona ze służby wojskowej.

Aż do 2014 roku nie wiedzieliśmy o wielu ważnych szczegółach związanych z bytem Mura w Ałabinie. Dopiero dzięki darowi Jeleny Lwowny Ozierowej¹⁰ i Anny Jurjewny Ozierowej w postaci autografu listu napisanego do poety, tłumacza i literaturoznawcy Lwa Adolłowicza Ozierowa (1914–1996), będącego wtedy nauczycie-

⁸ Źródło informacji: ЦАМО (Центральный архив Министерства обороны РФ). Ф. СПП Московского ГВК. Оп. 179517. Д. 22. I kolejny w tej samej sprawie: ЦАМО. Ф. СПП Московского ГВК. Оп. 179523. Д. 16.

⁹ Z fr. par rapport – w porównaniu.

¹⁰ W odniesieniu do postaci mniej znanych w kręgach badawczych podają za pierwszym razem także patronimiki osób.

lem Instytutu Literackiego i na którego wykłady uczęszczał syn Cwietajewej, sporo się wyjaśniło. Bezcenne pod względem wartości komentarza naukowego jest opracowanie Muniry Muchametdzanowny Urazowej opublikowane w 2015 roku w postaci książki „...*Wkrótce udam się na front...*” («...*Скоро отправлюсь на фронт...*»; Urazova 2015)¹¹. Z listu studenta do nauczyciela, napisanego w Ałabinie 14 maja 1944 roku w moskiewskim punkcie etapowym 07160¹², dowiadujemy się na przykład, że czerwonoarmista Efron opuszczał parokrotnie Ałabino i do niego powracał. Dłuższy niż zwykle pobyt w podmoskiewskim ośrodku szkoleniowym wynikał z choroby, na jaką zapadł Mur, i dwumiesięcznego okresu leczenia. Nie mógł chodzić. Być może był to kolejny nawrót róży, a być może tym razem dała o sobie znać inna dolegliwość, którą wywołało lub spotęgowało żołnierskie życie: chodzenie w źle dobranych kamaszach, systematyczne przeciążeniowe „tupanie” przed przysięgą, słabe stawy stóp itp. W liście z 18 marca 1944 roku do ciotki Jelizawiety Efron Mur skarżył się na piętę: „Wciąż choruję. Niech będzie przeklęta wredna pięta! Z jej powodu strasznie wiele wycierpiałem, nie tyle z bólu, ile z oskarżeń o symulowanie i wynikającego z nich odnoszenia się do mnie” (Urazova 2015: 19). A jeszcze w Taszkencie pisał: „Miło, że półbuty są naprawione, ale strasznie dokuczają [mi] gwoździe wewnątrz” (Efron 2021b: 179). Rzeczywiście, mogły Murowi dokuczać gwoździe na skutek niestarannej pracy szewca, a może już wtedy stopa dawała o sobie znać, co zostało przez chłopaka zlekceważone¹³.

Tak czy inaczej po chorobie szeregowy Efron wraz z kolegami został wysłany na początku kwietnia do obwodu riazańskiego na roboty leśne. Już po dwóch dniach powrócono do Ałabina, a Mur jako żołnierz kompanii uzupełnieniowej finalizował swoje szkolenie wojskowe. To wciąż była tylko skorupa militarne drylu. W liście do Ozierowa znajdujemy przejmujące wyznanie młodzieńca:

Tak naprawdę całe moje życie tutaj to seria wzlotów i upadków, przede wszystkim zresztą swego własnego nastroju. A tak w ogóle sytuacja moja jest bardzo nieokreślona, dokładnie tak samo jak w „cywilu”. (...) Życie dalej mną rzuca we wszystkie strony, pokazując mi albo ryj, albo się uśmiechając, albo się dąsając” (Urazova 2015: 16–17).

W Ałabinie na czytanie książek brakowało czasu, a gdy udało się przeczytać gazetę, Efron następnie dyskutował z żołnierzami na temat sytuacji międzynarodowej. Zresztą i na lekturę prasy nie było wiele wolnego, ponieważ młodego czerwonoarmistę angażowano nie tylko do prac leśnych, ale także do wyładowywania łaźniowych kamer dezynfekcyjnych. Najlżejszym zajęciem była praca pisarza. Podczas pobytu w obwodzie riazańskim Murowi udało się nawet napisać króciutki rozdział o Stéphanie

¹¹ Cytat pochodzi z przywołanego listu Georgija Efrona do Lwa Ozierowa. Tu i dalej wszystkie cytaty są mojego tłumaczenia.

¹² List Mura był odpowiedzią na wiadomość, jaką otrzymał od Lwa Ozierowa 15 kwietnia 1943 roku.

¹³ Niewykluczone, że Efron mógł cierpieć na jedną z bolesnych dolegliwości związanych z nieprawidłowymi stosunkami anatomicznymi w obrębie pięty, jak np. zapalenie rozciągnięta podeszwowego (tzw. ostroga piętowa), choroba Haglunda, zespół kanału stępu czy neuropatia Baxtera. Bez zdjęcia rentgenowskiego nie dałoby się ustalić w warunkach Ałabina prawdziwej przyczyny choroby. Mocno wątpię, by którykolwiek z przełożonych Mura wydał polecenie zawiezienia podwładnego na rtg do Moskwy. Łatka „symulant” była wtedy znacznie łatwiejsza do zastosowania.

Mallarmém, który stał się nowym idolem Efrona i zajął miejsce uwielbianego dotąd Paula Valéry'ego. List do Ozierowa zamyka akcent wojskowy: „Czas kończyć. Pracuję za murzyna u pisarza; jeśli ktoś zobaczy, że piszę list, mogę zostać wysłany do oddziału łaźniowego, by palić w piecu, wyładowywać kamery dezynfekcyjne itd.” (Urazova 2015: 17).

W podmoskiewskim 84. pułku zapasowym w Ałabinie Efron zdobył specjalność strzelca, nauczył się czołgać i rzucać granatami. Po złożeniu przysięgi został wysłany do jednostki wojskowej. W rozkazie nr 172 major Georgij Aleksiejewicz Marjin (1909–?), dowódca 437. pułku strzelców 154. dywizji strzelców, z 28 maja 1944 roku polecił, aby skompletować stany osobowe przybyłe z dwóch pułków zapasowych – 84. i 96. Razem z 84. pułkiem zapasowym przybył Georgij Efron; jego nazwisko widnieje w rozkazie pod numerem 14¹⁴. Dane w rozkazie nr 172 możemy uściślić: Mur stał się żołnierzem 7. kompanii strzelców 3. batalionu strzelców 437. pułku strzelców 154. dywizji strzelców 103. korpusu gwardyjskiego należącego do 6. armii I frontu nadbałtyckiego. W jednostce od samego początku pełnił funkcję pisarza kompanii, nawet po tym, jak został przeniesiony do 1. batalionu strzelców na krótko przed wyruszeniem na front. Jeśli tak, trzeba w świetle dokumentów archiwalnych odrzucić potoczną wersję jakoby Mur został wcielony do batalionu karnego, gdyż był synem „wroga narodu”. Do pierwszego spotkania z Niemcami, w jakim uczestniczył Efron, doszło 28 czerwca 1944 roku, równo po miesiącu od stania się żołnierzem, a pierwsza kartka od niego z frontu dotarła do krewnych 3 czerwca 1944.

Znamy dzisiaj różne wersje zaginięcia i śmierci Georgija Efrona. Większej, jeśli żadnej, wartości w ustalaniu prawdy historycznej nie mają stwierdzenia typu „Mur został śmiertelnie ranny 7 lipca 1944 roku pod wsią Drujka, na Łotwie” (Piwkowska 2017: 265), w których figurują błędy merytoryczny i geograficzny: Drujka nie leżała w 1944 roku w granicach Łotwy i nie ma żadnej pewności, że Mur zginął właśnie pod nią. Ponadto autorka nie wskazała na źródło przekonania o tym, że odniesiona przez Efrona rana była śmiertelna; nie wiemy nawet na pewno, czy była ciężka. Zdaniem innych piszących, wpadł on razem z pozostałymi rannymi w pułapkę zastawioną przez Niemców albo zginął w wyniku bombardowania z ziemi lub powietrza obszaru, po którym przemieszczał się tabor medyczny do 183. batalionu medyczno-sanitarnego¹⁵ (dalej: 183. bms; Ševarov 2015). Z kolei Piotr Kitrasiewicz, korzystając z ogólnodostępnych materiałów, głównie zaś z książki Marii Bielkiny, napisał:

Syn Cwietajewej nie przeżył wojny. W 1944 roku wcielono go do wojska. Różne są wersje na temat jego śmierci: według jednej z nich został rozstrzelany za spóźnienie się do jednostki, według innej zastrzelił go w drodze na front jego bezpośredni dowódca, podoficer, któremu Mur nazbyt się ostro postawił. Trzecia wersja mówi, że walczył na froncie łotewskim, został ciężko ranny i zmarł w szpitalu (Kitrasiewicz 2018: 145).

Słowa Kitrasiewicza nawiązują wprost do tego, co znacznie wcześniej przedstawiła Maria Bielkina, podsumowując wiedzę o wojennym przypadku Mura:

¹⁴ Źródło: ЦАМО. Ф. 7077. Оп. 140078. Д. 7. Л. 60

¹⁵ Pełna nazwa tej jednostki wojskowej: 13 Отдельный медико-санитарный батальон 183 стрелковой дивизии (13 Oddzielny batalion medyczno-sanitarny 183. dywizji strzelców). Zob. <http://www.pobeda1945.su/division/12817> (dostęp 26.02 2021).

Ten chłopiec przeżył bardzo krótkie życie, a tyle krąży o nim plotek... Jeszcze żył, jeszcze walczył, a w Moskwie już mówiono, że nie dojechał na front, że w pociągu zastrzelił go starszy sierżant, wyprowadzony z równowagi jego arogancją. Była pogłoska, że rozstrzelano go na froncie za niewykonanie rozkazu. A w latach sześćdziesiątych słyszałam, jak przemawiała Nikitina – była taka kolekcjonerka archiwów literackich – twierdząc, że wie dokładnie od najbliższej rodziny, jakoby Mur zbiegł do Niemców... (...) I całkiem już niedawno wpadło mi w ręce zagraniczne czasopismo z recenzją Romana Gula, w której ten bezapelacyjnie oświadcza, że Mur został rozstrzelany za przybycie do jednostki z opóźnieniem, a nie „zabity na froncie”, jak napisała N.[ina] Berberowa w recenzowanym przez niego tomie wspomnień. Skąd jednak czerpał pan Gul tak dokładne informacje?! Owszem, Mur był naturą trudną, skomplikowaną, ale z jakimż się borykał trudnościami! (...) Jakie to szczęście, że znaleźli się jednak ludzie, całkiem sporo ludzi, którzy zrozumieli: był to po prostu „trudny syn” „trudnej matki”. I nie rzucili w niego kamieniem... (Bielkina 1997: 289).

Przytoczone powyżej słowa Kitrasiewiczza czy Bielkiny można śmiało łączyć z teoriami spiskowymi, a te zwykle są raczej odległe od prawdy historycznej. Amatorskie, chociaż niepozbawione cech profesjonalizmu, śledztwa w sprawie okoliczności zaginięcia i śmierci Georgija Efrona przeprowadziło kilku osób, wśród których na szczególną uwagę zasługują trzy nazwiska. Podaję w kolejności chronologicznej: 1975 – Stanisław Wikientjewicz Gribanow, 1998 – Aleksandr Towijewicz Pantelejko, 2018 – Wiktor Nikołajewicz Siencza. Pomędzy nimi pojawiały się jeszcze inne postacie, które kompilowały znaną już wiedzę i dołączały własne interpretacje, jak chociażby Irina Michajłowna Niewzorowa (2013) czy Munira Urazowa (2015), lecz nie zdołały one całościowo rozwiązać zagadki zaginięcia i śmierci Georgija Efrona. Jakże są zatem obiektywne zasługi wymienionych autorów?

1.

Stanisław Gribanow (1935–), podpułkownik awiacji, wielbiciel poezji Mariny Cwietajewej, współpracownik w tamtym okresie gazety „Krasnaja Zwiezda”, poświęcił prawie dwa lata swojego życia, by ustalić, co się stało z Murem. Nie miał oczywiście tych samych możliwości formalnych, jakie pojawiły się przed Wiktorem Sienczą, albowiem dopiero w 2007 roku ówczesny Minister Obrony Federacji Rosyjskiej wydał rozkaz o odtajnieniu archiwów zawierających dokumenty związane z wielką wojną ojczyźnianą¹⁶. Gribanow pomimo obiektywnych ograniczeń formalnych zdołał jednak, ślęcząc w archiwach wojskowych Ministerstwa Obrony ZSRR i wielu innych instytucji, głównie w komisariatach wojskowych, to i owo ustalić oraz uzyskać informacje od żywych świadków wydarzeń. Zbadał także doniesienia Sowinformbiura, by dowiedzieć się o ruchach wojsk radzieckich w danym czasie na froncie białoruskim. Na swoje zapytania otrzymał w sumie 50 listów: z komisariatów wojskowych, komitetów wy-

¹⁶ Zob. rozkaz nr 181 Ministra Obrony FR z 8 maja 2007 roku „O odtajnieniu dokumentów archiwalnych Armii Czerwonej i Marynarki Wojennej z okresu wielkiej wojny ojczyźnianej 1941–1945” («О рассекречивании архивных документов Красной Армии и Военно-Морского Флота за период Великой Отечественной войны 1941–1945 годов»; с изменениями на 30 мая 2009 года); <http://docs.cntd.ru/document/902044213>; dostęp 23.02.2021).

konawczych rad wiejskich, Wojskowo-Medycznego Muzeum Ministerstwa Obrony ZSRR, osób prywatnych. Gribanow ustalił, że:

- a) Georgij Efron trafił 26 lutego 1944 roku do podmoskiewskiego Ałabina do 84. zapasowego pułku strzelców na przeszkolenie;
- b) dowódcą 84. zapasowego pułku strzelców był pułkownik Achmedżan Chusainowicz Dadżał-Tieriegunow (1896–1977);
- c) żołnierze 84. zapasowego pułku strzelców trafili następnie do 437. pułku strzelców pod dowództwo majora Georgija Marjina;
- d) kolegami Efrona w 7. kompanii strzelców 3. batalionu strzelców byli między innymi: W. Afanasjew, A. Gałyznik, F. Jegorow, N. Jeżow, D. Kajbagarow, I. Lewicki, P. Markiełow, N. Nikitin;
- e) dowódcą 3. batalionu strzelców był kapitan Michaił Fiodorowicz Twieritniow¹⁷ (1909–?);
- f) miejscem ostatniego boju Efrona – według komunikatu Sowinformbiura – były rubieży Koczergi – Drujsk – Bernatowszczyzna;
- g) według niejakiego Dołgowa, oficera 437. pułku strzelców, 183. bms miał się znajdować mniej więcej w odległości 4–5 km od wsi Drujka, czego w świetle innych danych nie można uznać za informację wiarygodną;
- h) Efron został odesłany do 183. bms;
- i) w opinii Gaszima Sieidowa¹⁸, dowódcy 7. kompanii strzelców, w której służył Mur, jego podwładny był „Skromny. Rozkaz wypełniał szybko i dokładnie. W boju był nieulekły (...) (Urazova 2015: 38)¹⁹;
- j) przy drodze przed wiejskim cmentarzem katolickim w Struniewszczyźnie znajduje się pochówek nieznanego żołnierza, pogrzebanego tam latem 1944 roku²⁰.

Ten właśnie ostatni wątek stanowił dla Gribanowa i białoruskich władz lokalnych impuls, aby uczcić pamięć o poległym Georgiju Efronie przez postawienie w tym miejscu obelisku. Betonowy pomnik stanął w 1977 roku i został utożsamiony z mogiłą Mura, co nie odpowiada faktom. Tak się zrodziła legenda. Skutki pierwszych decyzji administracyjnych z drugiej połowy lat 70. ubiegłego stulecia są odczuwane do dzisiaj i nie należą do łatwych w ich usuwaniu, o czym przekonała się we wrześniu

¹⁷ W opracowaniu Muniry Urazowej wkradł się błąd literowy. Podaje ona, że dowódcą 7. kompanii był kapitan Twieritniow. Rzeczywiście w archiwach wojennych ZSRR jest osoba o tym samym nazwisku i patronimiku – Michaił Fiodorowicz Twieritniow, urodzony nawet w tym samym roku, co Twieritniow, tj. 1909, ale był on sierżantem i służył w innej jednostce wojskowej niż Michaił Fiodorowicz Twieritniow (Urazova 2015: 37). Ten sam błąd w pisowni nazwiska dowódcy 7. kompanii strzelców powtórzył Wiktor Siencza (Senča 2018).

¹⁸ Ustaliłem, że chodzi o Gaszima Mameda Ali-ogły Sieidowa urodzonego w 1911 roku. Do służby wstąpił 2 lutego 1933, a zakończył ją 4 lutego 1946 w stopniu starszego lejtnanta. Źródło: ЦАМО. № шкафа 184. № ящика 26.

¹⁹ Wypowiedzi współtowarzyszy broni zebrane przez Stanisława Gribanowa opublikowała Anastasija Cwietajewa w tomie swoich wspomnień (Cvetaeva 2003: 848–849).

²⁰ Naprzeciwko bramy wejściowej na cmentarz katolicki zginął wtedy czerwonoarmista, który korygował ogień artyleryjski. Mieszkańcy wsi zastali w tym miejscu lej po bombie i resztki ludzkich szczątków. Zakopano je w tym samym leju i wbito w ziemię krzyż (Urazova 2015: 42; Podlipiskij 2006).

2012 roku Irina Niewzorowa. Wtedy wraz z innymi osobami przeprowadziła z inicjatywy Muniry Urazowej z Domu-Muzeum Mariny Cwietajewej w Moskwie śledztwo dziennikarsko-filologiczne nazwane *Rajdem pamięci* (Nevzorova 2013). Impulsem dla tej cennej badawczo ekspedycji stała się zaskakująca informacja, jaką opublikowano na oficjalnej stronie internetowej Ministerstwa Obrony Federacji Rosyjskiej (http://mil.ru/site_map.htm) w zakładce „Księga pamięci” («Книга памяти») ²¹. Wynikało z niej wprost, że doszło do ponownego pochówku szczątków Georgija Efrona, a więc, że przeniesiono jego prochy z okolic białoruskiego cmentarza w Struniewszczyźnie do bratniej mogiły w Brasławiu. Ten właśnie wątek rzekomej w rzeczy samej ekshumacji, podniesiony i przekonująco udokumentowany przez Niewzorową, jest równie interesujący i pełen nieoczekiwanych zwrotów akcji, jak zaginięcie i śmierć czerwonoarmisty Efrona. Polityka i interesy władz centralnych oraz lokalnych mieszają się tutaj z faktografią, nierzadko zaś wchodzi z nią w otwarty konflikt. Dlatego Irina Niewzorowa i Munira Urazowa poświęciły swe wypowiedzi, by ujawnić prawdę historyczną, ale tradycja wciąż zwycięża z dokumentacją i wnioskami badaczek. Ze zrozumiałych względów w ramach tego artykułu nie będę nawiązywać do kwestii pozornego ponownego pochówku Mura ²², gdyż podobnie jak zagadnienia jego epistolografii tego okresu stanowią one odrębny obszerny problem badawczy.

Gribanow zamierzał pierwotnie opublikować swój „materiał dochodzeniowy” w rosyjskim czasopiśmie „Junost’ («Юность»)”, lecz do druku nie doszło, zapewne z przyczyn nadmiernej ostrożności redakcji. Ale nie odmówiono mu w periodyku białoruskim „Nieman” («Неман»). Niestety momentu publikacji nie doczekała Ariadna Efron, która zmarła 26 lipca 1975 roku. Zdołała jednak przed śmiercią zapoznać się z rękopisem Gribanowa i z ulgą odetchnąć, ponieważ na podstawie zebranych przez niego dowodów można było zdjąć z brata piętno zdrajcy narodu. Teczki Gribanowa Ariadna Efron przekazała do zasobów RGALI (Rosyjskie Państwowe Archiwum Literatury i Sztuki).

2.

Aleksandr Pantelejko, w latach 90. XX wieku dyrektor Muzeum Krajoznawczego w Brasławiu, jeden z koordynatorów projektu „Pamięć”, poświęcił Georgijowi Efronowi oddzielny rozdział w książce upamiętniającej historię rejonu (Pantelejko 1998). W wyniku prac w archiwach Ministerstwa Obrony FR i Centralnym Archiwum Ministerstwa Obrony w Podolsku, rozpoczętych w 1992 roku, ustalił m.in., że:

- a) w rozkazie nr 172 z 28 maja 1944 roku dowódca 437. pułku strzelców włączył 84. i 96. zapasowe pułki strzelców do swojej jednostki;

²¹ Obecnie ta zakładka nazywa się „Pamięć narodu” («Память народа»).

²² O tym, że traktowanie mogiły nieznanego żołnierza pochowanego na cmentarzu w Struniewszczyźnie jako mogiły Georgija Efrona jest niezgodne z prawem, wielokrotnie pisali na przykład Pantelejko (1998), Gołowina (2004) i Podlipski (2006). Trudno nie zgodzić się z ich propozycją, by w sytuacji, gdy nie znamy miejsca pochówku Mura, należałoby postawić mu w określonym miejscu pomnik i w ten sposób uczcić jego udział w wielkiej wojnie ojczyźnianej.

- b) 6 lipca 1944 roku 437. pułk strzelców zajął pozycję od Kokowszczyzny do Bernatowszczyzny nad brzegiem rzeki Drujki;
- c) w Słobódce urządzono segregacyjny punkt medyczny, gdzie udzielano rannym pierwszej pomocy i formalizowano ich transport do Sznurków;
- d) majątek Sznurki, w którym stacjonował 183. bms, znajdował się w odległości 7–8 km od linii frontu; zweryfikowałem: w linii prostej od Słobódki w rejonie brasławskim do Sznurków w rejonie miorskim jest 25,6 km, a nie 7–8 km, co stanowi istotną różnicę, gdy chodzi o czas dostarczania rannych do punktu pomocy medycznej; chyba że Pantelejko miał na myśli nie zachodnią, lecz północną linię frontu, o której mowa w meldunku nr 00175, przebiegającą między jeziorem Orzechówka a majątkiem Sznurki;
- e) w dniach 2–8 lipca 1944 183. bms znajdował się w Sznurkach;
- f) w dniu 9 lipca 1944 183. bms przeniósł się w kierunku zachodnim, podążając za frontem i rozbił obóz w Korzenikach; zmierzyłem: Korzeniki od Sznurków dzieli prawie 12 km;
- g) ostatni bój, w którym brał udział Efron, rozpoczął się 7 lipca 1944 roku o świcie; sprawdziłem: 7 lipca słońce weszło o 4.24, a zaszło o 20.57; tak więc walki mogły się rozpocząć już przed godziną 5.00;
- h) w rozkazie nr 221 z 8 lipca 1944 roku dowódca 437. pułku strzelców zdjął z dniem 9 lipca 1944 z zaprowiantowania żołnierzy skierowanych na leczenie do 183. bms; pod numerem 16. widnieje nazwisko szeregowego Efrona²³;
- i) nazwisko Efrona w księdze ewidencyjnej 183. bms nie występuje;
- j) w tym samym czasie co Efron, zaginęło razem z nim 7 innych żołnierzy skierowanych do 183. bms na leczenie; fakt ten dokumentuje tajny rozkaz nr 0267²⁴ z 6 listopada 1944 roku pułkownika Moskalenki²⁵, dowódcy 157. dywizji strzelców „O ewidencji i sprawozdawczości w sprawach strat osobowych i o trybie pochówku zabitych żołnierzy”²⁶ skierowany do podległych jednostek;
- k) w księdze ewidencyjnej strat osobowych 437. pułku strzelców pojawił się 7 lipca 1944 roku zapis: „Czerwoarmista G.S. Efron został odesłany do batalionu medyczno-sanitarnego z powodu zranienia” (Urazova 2015: 40)²⁷.

Co ważne z punktu widzenia koncepcji zaginięcia i śmierci Georgija Efrona, to Aleksandr Pantelejko, a nie Wiktor Siencza wysunął hipotezę, zgodnie z którą **tabor z rannymi, udającymi się 7 lipca 1944 roku do 183. bms, mógł zostać zbombardo-**

²³ Źródło: ЦАМО. Ф. 7077. Оп. 140078. Д. 7. Л. 95.

²⁴ W opracowaniu Niewzorowej figuruje numer 02117 (Nevzorova 2013).

²⁵ Ustaliłem, że dowódcą 154. dywizji strzelców w okresie od 12 lipca 1944 do 31 stycznia 1945 był Aleksiej Prokofjewicz Moskalenko (1895–1961). Na rosyjskiej stronie internetowej „Pamięć narodu” jest błąd i podaje się, że Moskalenko został dowódcą tej dywizji 1 lipca 1944. Zob. <https://pamyat-naroda.ru> (dostęp 24.02.2021).

²⁶ Źródło: ЦАМО. Ф. 183 мсб. Оп. 25576. Д. 7. Л. 257–258.

²⁷ Nikt z krewnych Georgija Efrona nie otrzymał informacji o śmierci Mura i nie znał jego losu. Tzw. pochoronka («похоронка»), czyli oficjalne zawiadomienie o śmierci żołnierza («Извещение») dawało rodzinie prawną podstawę, by ubiegać się o rentę po zmarłym czerwoarmistcie, co w tamtym trudnym czasie miało szczególną wartość materialną.

wany. Nie uściślił jednak, w jaki sposób: z ziemi czy z powietrza, co w świetle dalszej narracji ma istotne znaczenie.

3.

Wiktor Siencza (1960–), z wykształcenia lekarz i prawnik, podpułkownik służby medycznej w szeregach sił zbrojnych Federacji Rosyjskiej (1984–2007), moskwanin, pisarz i publicysta, także podjął się próby wyjaśnienia zagadki tajemniczego zaginięcia i śmierci Georgija Efrona. W porównaniu z poprzednikami był w najlepszej sytuacji wyjściowej, dysponował bowiem określonymi ustaleniami, interpretacjami i konkretnymi dokumentami. Z biegiem czasu udostępniano także nowe materiały archiwalne, o czym wyraźnie świadczą wyniki poszukiwań Sienczy. Autor ten z sukcesem zbadał ponownie Centralne Archiwum Ministerstwa Obrony FR, skonsultował kwestie historyczne z pracownikami Muzeum Wojskowo-Medycznego w Petersburgu, zasięgnął w tamtejszej Akademii Wojskowo-Medycznej im. S.M. Kirowa. Wszystko to pozwoliło autorowi na podanie bardzo wiarygodnej całościowej wersji wydarzeń z 7 lipca 1944 roku. Swoją koncepcję przedstawił w czasopiśmie „Nowyj Mir” (Senča 2018). Znał on także zapewne sugestie zawarte w tekście Niewzorowej, która napisała w 2013 roku, że mamy w tym przypadku do czynienia zasadniczo z trzema równoważnymi możliwościami:

1. Efron nie dotarł do 183. bms, ponieważ zmarł po drodze i został pochowany przy drodze;
2. Mur po raz kolejny dostał się pod ostrzał nieprzyjaciela lub niemiecka bomba spadła na tabor z rannymi (sugestia Pantelejki);
3. W okresie od lipca do sierpnia 1944 roku naczelnik 183. bms z powodu intensywnych działań wojennych nie miał możliwości prowadzenia ewidencji rannych, dlatego też nie zamieszczono informacji o śmierci Efrona w batalionowej księdze zgonów, co mogłoby oznaczać, że zmarł w punkcie pomocy medycznej.

Co istotnego do całej sprawy wniósł Siencza? Dlaczego jego koncepcja jest według mnie przekonująca? Główną rolę odegrał tutaj na pewno szczęśliwy traf w postaci dotarcia do wcześniej nieudostępniionych przez archiwa dokumentów i logiczne powiązanie pewnych innych okoliczności w całość. W pierwszej kolejności trzeba wskazać na ściśle tajny raport bojowy oznaczony numerem 00175 i sporządzony w sztabie 154. dywizji strzelców. Określono w nim lokalizację sztabu: „las na wsch[ód] od jez[iora] Orzechówka 800 m [godzina] 17.00 7.7.44 r.” (Senča 2018). W punkcie pierwszym meldunku napisano: „Przeciwnik stawia zaciekły opór ogniowy nacierającym jednostkom dywizji [prowadząc] ostrzał artyleryjsko-moździerzowy i z karabinów maszynowych z r-[ejon]u lasu na zachód od rz.[eki] Drujka. **Aktywne działania prowadzi lotnictwo przeciwnika, dokonując bombardowań tyłów i szyków bojowych**” (Senča 2018; pogr. – G.O.)²⁸.

²⁸ Ten ściśle tajny raport podpisał pułkownik Leonid Timofiejewicz Socziłow (1905–1975), dowódca 154. dywizji strzelców od 7 czerwca do 11 lipca 1944, a więc w okresie, gdy Georgij Efron przebywał na froncie.

Siencza oparł się także na innym, nowym w danej sprawie dokumencie, mianowicie na tajnym komunikacie operacyjnym nr 0156, sporządzonym w tych samych okolicznościach i tego samego dnia jak ściśle tajny meldunek nr 00175, ale o godzinie 21.00. W punkcie 2. komunikatu zapisano, że 437. pułk strzelców wciąż walczy na odcinku Struniewszczyzna – Berantowszczyzna. A w punkcie 5. **określono pogodę: jasno, drogi przejezdne dla wszystkich rodzajów środków transportu** (pogr. – G.O.). Autor odrzuca założenie, jakoby Mur po przybyciu do 183. bms nie został odnotowany w księdze przyjęć, czynność ta była bowiem działaniem podstawowym i inicjującym wszelkie inne procedury medyczne. Odrzuca, ponieważ w księdze zapisano nazwiska 30 pozostałych rannych, o których była mowa w rozkazie nr 221, a ośmiu nazwisk, w tym Efrona, brak.

Siencza zasugerował, że ranny syn Cwietajewej mógłby równie dobrze trafić do szpitala polowego w Miorach albo do sąsiedniego batalionu medyczno-sanitarnego zamiast do 183. bms i poza nim umrzeć. Myśl tę jednak oddalił po otrzymaniu 25 stycznia 2017 roku oficjalnego pisma nr 6/0/40031 z petersburskiej filii dokumentów wojskowo-medycznych Centralnego Archiwum Ministerstwa Obrony, z którego wynikało, że Efron w czasie wielkiej wojny ojczyźnianej nie przebywał w żadnej instytucji wojskowo-leczniczej. Neguje on także założenie jakoby grupa składająca się z 8 zaginionych żołnierzy dostała się w trakcie przemieszczania się do 183. bms do niemieckiej niewoli lub została ostrzelana ogniem artyleryjskim i twierdzi, że przeciwnik był zajęty atakowaniem pozycji sąsiedniej jednostki, 473. pułku strzelców oraz zaciekle obroną, a nie skupianiem się na braniu rannych czerwonoarmistów do niewoli. Przystudiowawszy inne komunikaty operacyjne, Siencza podał, że nie było żadnych doniesień o niemieckich działaniach dywersyjnych na tyłach 437. pułku strzelców. Stąd jego wniosek, że mówienie o dostaniu się Mura i pozostałych członków grupy do niewoli czy przejściu 8 rannych żołnierzy na stronę wroga, jest bezpodstawne.

W tym samym artykule Siencza skomentował również nowy dokument, z którego wynika, że na stanie 437. pułku strzelców było 150 koni, w tym 92 – taborowe. W ewidencji żywego inwentarza tej jednostki nie odnotowano, by 7 lub 8 lipca 1944 roku zginął na froncie chociaż jeden koń, a zatem można przyjąć, że tabor z 30 rannymi dotarł do 183. bms i bez strat z niego powrócił. To postępowanie rosyjskiego autora prowadzi do sugestii przez niego niewypowiedzianej, że należałoby jeszcze zbadać zasoby archiwalne pod kątem sprawdzenia ewidencji pojazdów przyfrontowych obsługujących odcinek od Struniewszczyzny po Berantowszczyznę. Gdyby było wiadomo, ile, o jakiej porze dnia i w jakim miejscu 7 lipca 1944 roku Niemcy zniszczyli ciężarówek dostarczających Rosjanom amunicję lub transportujących rannych, łatwiej byłoby, jak sądzę, uzyskać przekonujący argument w podanym przez Sienczę rozwiązaniu zagadki. Nie wątpię, że ewidencję pojazdów służbowych prowadzono równie skrupulatnie, jak koni taborowych. Pozostała zatem ostatnia możliwość: **8 rannych czerwonoarmistów zginęło w wyniku ataku Niemców, lecz nie z ziemi, a z powietrza**, i nie w pobliżu bezpośrednich działań bojowych, w jakich uczestniczyły jednostki 154. dywizji strzelców, lecz nieco dalej, ponieważ wtedy fakt napaści lotniczej zostałby przez Rosjan zauważony i odnotowany, a nazwiska martwych żołnierzy trafiłyby do ewidencji strat osobowych.

Siencza dotarł również do jednego z kluczowych według mnie w całej sprawie dokumentu, chociaż na pierwszy rzut oka nie ma on żadnego bezpośredniego związku z zaginięciem ośmiu czerwonoarmistów, zawiera jednak informację, która pozwala ułożyć tę zastanawiającą historię w logiczną całość. Chodzi o wyciąg z listu gratulacyjnego, w którym szefostwo 154. dywizji strzelców z uznaniem wyraża się o pracy dowódcy 183. bms, starszego lejtnanta służby medycznej Zotowa²⁹. Dysponując zaledwie sześcioma samochodami GAZ-AA, Zotow

nie tylko na czas koncentrował we wskazanym miejscu siły chirurgiczne, wystarczające do udzielania pomocy napływającym rannym, lecz także (...) zapewniał wywóz rannych z PMP [Punktu Pomocy Medycznej – G.O.]. Wykorzystując powrotny pusty przebieg w celu wywozu rannych do szpitali i pusty przebieg sanitarny do dostarczania amunicji, OMSB-183, nie pozostawił na swojej drodze ani rannych, ani majątku (...)" (Senča 2018, Senča 2020).

W tym cytacie jedna informacja zwróciła moją szczególną uwagę: frontowa praktyka posługiwania się ciężarówkami dostarczającymi amunicję na linię frontu do transportowania w drodze powrotnej rannych do punktów medycznych, aby uniknąć pustych przebiegów. To, jak również fragment listu Mura do krewnych, z czerwca 1944 roku, prowadzi wprost do wyjaśnienia historycznej zagadki. Efron pisał do ciotki Lili Efron: „Linia frontu jest bardzo blisko; trwa artyleryjska wymiana ognia (...) **Pod wieczór³⁰ na drogach huczą amerykańskie ciężarówki**, nasila się strzelanina i wściekle gryzą komary. Wyobrażam sobie, jaki tutaj będzie huk od artylerii, gdy rozpoczną się decydujące starcia!” (Senča 2018; pogr. G.O.).

W świetle powyższych spostrzeżeń można już przedstawić koncepcję Sienczy. Uważa on, że ośmiu rannych, w tym Efrona, umieszczono właśnie w takiej „amerykańskiej” ciężarówce, która została zbombardowana po drodze między Słobódka a Sznurkami. Piszę „amerykańskiej” w cudzysłowie, ponieważ tzw. półtoratonówki («полоторки») GAZ-AA Rosjanie produkowali w latach 1932–1950, korzystając z licencyjnej wersji Forda AA. Samochód ten osiągał prędkość 70 km/h i miał także techniczny wariant ambulansu. Ale równie dobrze tym pojazdem, którym transportowano Efrona i jego współtowarzyszy, mógł być któryś ze skonstruowanych w latach 40. XX wieku przez Amerykanów samochodów ciężarowo-terenowych – Studebaker US. Oczywiście, że ciężarówka, zwłaszcza marki „Studebaker”, w warunkach frontowych stanowiła bezsprzecznie cenny łup i mogła się stać łatwym obiektem dla ataku

²⁹ Chodzi o moskwianina Wadima Pietrowicza Zotowa urodzonego 9 października 1918 roku. Do służby wojskowej został powołany 18 października 1941 od razu po ukończeniu I. Moskiewskiego Instytutu Medycznego. W lipcu 1944 roku jako 26-letni czerwonoarmista dowodził w stopniu starszego lejtnanta służby medycznej 183. bms. Za zasługi na polu walki został odznaczony po raz pierwszy 30 września 1944 Orderem Czerwonej Gwiazdy. W maju 1945 miał już stopień majora, a na emeryturę odszedł 15 października 1976 po 35 latach służby w stopniu pułkownika. 6 kwietnia 1985 roku Minister Obrony FR odznaczył go Orderem Wojny Ojczyźnianej II stopnia, co sugeruje, że w tym okresie Zotow jeszcze żył. Odznaczano go jeszcze trzykrotnie: w 1945, 1952 i 1956 roku. Zob. szczegółowe dane archiwalne na rosyjskiej stronie internetowej „Pamięć narodu” («Память народа»).

³⁰ To by wskazywało na porę aktywności ciężarówek. Zmrok i noc sprzyjały przemieszczaniu się środków transportu, które były wtedy trudniejszym celem dla przeciwnika.

samolotowego. Autor zakłada, że pojazd przewożący rannych z Murem na pokładzie zniszczył samolot nieprzyjacielski w takiej odległości od stacjonujących jednostek rosyjskich, że nikt nie zdołał ani usłyszeć, ani zobaczyć ataku myśliwca. Ta sugestia Siency prowadzi według mnie do kolejnego założenia, mianowicie, że tabor z 30 rannymi wyruszył wcześniej do Sznurków niż GAZ-AA i nikt z jadących w taborze również nie był świadkiem incydentu z atakiem samolotu. Druga moja hipoteza wskazywałaby, że po tej samej drodze, jaką pokonała ciężarówka, nie odbywał się już tego dnia żaden transport w kierunku Sznurków: w przeciwnym razie na pewno zauważono by ludzkie szczątki i resztki po zbombardowanym pojeździe³¹. A ten fakt mógłby uruchomić procedurę wyjaśniania zdarzenia nadzwyczajnego.

Procedury takiej jednak nie było, stąd się wzięła moja interpretacja uzupełniająca sprawę zaginięcia Gieorgija Efrona. Ściśle przylega ona do koncepcji Siency, ale wiąże się z nią od strony kadrowej. Z powodu obiektywnych trudności z dotarciem do archiwów rosyjskich, stawiałem sobie pytania, na które szukałem odpowiedzi bez dostępu do dokumentów, jakie pomogłyby wyjaśnić ten frontowy kasus. Wyszedłem z założenia, że dowództwo 437. pułku strzelców i 183. bms musiałyby coś jednakowo mocno łączyć, co kazałoby im, mówiąc kolokwialnie, zamieść sprawę pod dywan i winnych szukać w próżni – w zawierusze wojennej. A zatem Zotow mógł nie interweniować od razu u Marjina, uznawszy, że nie ma listy rannych przeznaczonych do opieki medycznej, a przybyli taborem ranni nie znali nazwisk „zaginionych” ośmiu żołnierzy. Mógł jednak Zotow wysłać meldunek do Marjina, że doszło do określonej sytuacji i, być może, to uczynił, ale dowódcę 437. pułku strzelców bardziej zajmowało wtedy przygotowanie kolejnego natarcia niż losy rannych czerwonoarmistów. W pewnym jednak momencie musiała się pojawić w głowie Marjina refleksja związana z brakami kadrowymi i został zobligowany do zameldowania Moskalence o fakcie zaginięcia ośmiu żołnierzy; stąd „grzmienie” w tajnym rozkazie nr 0267 z 6 listopada 1944 roku. Tak czy inaczej, niepodjęcie przez Zotowa i Marjina o czasie pewnych działań wyjaśniających doprowadziło do sytuacji, w której Gieorgij Efron i pozostałych 7 żołnierzy zostało uznany za zaginionych i nikt najpewniej szczególnie by się tym kazusem nie interesował, gdyby nie chodziło o syna Mariny Cwietajewej. Tutaj pokrewieństwo skutkowało wyrwaniem Mura z historycznej niepamięci, co po raz kolejny podkreśliło, jak bardzo losy matki były powiązane z biografią jej jedynego syna.

W związku z tym pokrewieństwem mam jeszcze jeden, mistyczny, trop w danej sprawie. Mistyczny, a więc nie do udowodnienia wprost, chociaż mający materialne argumenty. Przywołuję w pamięci te miejsca w *Dziennikach* Mura z 1941 roku, powstałe po 22 czerwca, w których z irytacją odnotowuje on lęk i paraliż emocjonalny matki wywoływane przez niemieckie bombardowania z powietrza Moskwy i jej okolic. Ograniczę się do trzech przykładów:

³¹ Jeśli ciężarówkę zatankowano na drogę powrotną do pełna, a nawet nie do pełna, celne uderzenie w nią bomby w połączeniu z zapaleniem się benzyny spotęgowałoby zniszczenia, więc można założyć, że szczątki ludzkie, jeśli się w ogóle zachowały, byłyby bardzo trudne do identyfikacji. Nikogo też szczególnie nie dziwiły na frontowych szlakach wraki pojazdów i rozczłonkowane ludzkie członki. Okoliczności te nie sprzyjały ustalaniu, kto, kiedy i w jakich warunkach stracił życie.

10 lipca 1941. Nie wiem, dlaczego matka myśli, że mnie nie puszcza na daczę, że będę musiał pracować itd. Boi się bombardowań, gazów bojowych (wszystko z mojego powodu). Jest w podłym nastroju: „Wszyscy wyjeżdżają, co tutaj robimy, zapomniano o nas; powinniśmy jechać pracować do kolchozu” i Bóg wie co jeszcze... (Efron 2021a: 238).

16 lipca 1941. Matka boi się gazów bojowych i bombardowań, a ja chcę do Moskwy — zobaczyć się z Walą i Mit'ką (Efron 2021a: 248).

17 lipca 1941. Matka głupio boi się wszystkiego; boi się, że mnie dokądś «zmobilizują», boi się bombardowania, boi się gazów bojowych, wszystkiego się boi (Efron 2021a: 254).

Zapytam retorycznie: czyżby Cwietajewa jako osoba obdarzona ponadprzeciętną wrażliwością widziała w snach śmierć swojego syna na skutek ataku samolotu? Całkiem prawdopodobne. Stąd być może jej paniczne reakcje na każdy dźwięk bombowca.

Rekonstruuje główne etapy zdarzeń frontowych z 7 lipca 1944 roku:

1. Działania bojowe 154. dywizji strzelców rozpoczęły się 7 lipca 1944 roku o godzinie 9.00; tak wynika z przywoływanego wcześniej ściśle tajnego raportu nr 00175 znad jeziora Orzechówki.
2. O godzinie 12.30 154. dywizja strzelców wciąż prowadziła działania bojowe. 437. pułk strzelców dotarł do rzeki Drujki i znajdując się na linii Koczergi – Drujsk – Bernatowszczyzna, przygotowywał się do forsowania rzeki; wynika to z punktu 2. raportu 00175.
3. Szeregowy Georgij Efron został ranny na polu walki 7 lipca 1944 roku. Brak danych o porze odniesienia rany, jej rodzaju i rozległości, a także czasu, jaki upłynął od zranienia do udzielenia Murowi pierwszej pomocy.
4. Ponieważ ściśle tajny raport nr 00175 sporządzono o godzinie 17.00 i wskazano w nim w punkcie 3. na liczbę zabitych (12) i rannych (40) oraz wziętych do niewoli (3), można wnioskować, że pierwszy etap walk zakończył się przed godziną 17.00, ponieważ potrzebowano czasu, by zapoznać się z raportami dowódców, opracować meldunek i umieścić go w księdze dywizji. Do gotowego już meldunku dołączono dopisek, z którego wynika, że od godziny 18.10 ponownie podjęto bój i odparto pięć kontrataków Niemców. Niewykluczone, że o tej samej porze było aktywne także lotnictwo wroga. Natomiast z tajnego komunikatu operacyjnego nr 0156 wynika, że walki trwały jeszcze po godzinie 21.
5. Zapewne jeszcze tego samego dnia Efron trafił z pola walki do wstępnego punktu pomocy medycznej w Słobódce. Drujkę od Słobódki dzieli prawie 10 km. Czas przemieszczenia się taboru z Drujki do Słobódki wyniósł, jak zakładam, nie mniej jak 1 godzinę. Nie znamy czasu wyruszenia taboru i jego dotarcia do Słobódki. Mogło już być po godzinie 17.00.
6. W Słobódce zmieniono opatrunki rannym i przygotowano ich do transportu do punktu pomocy medycznej przy 183. bms w Sznurkach. Sznurki są odległe od Słobódki prawie 26 km. Nie wiadomo, jak długo opatrywano pozostałych rannych i kiedy tabor wyruszył w drogę do Sznurków. Można przyjąć, że stało się to około godziny 18.
7. Zapewne jako pierwsze wyruszyły ze Słobódki zaprzęgi konne i 30 rannych szczęśliwie dotarło do Sznurków. Dlatego nie było świadków zbombardowania cięża-

rówki wiozącej pozostałych 8 rannych czerwonoarmistów, wśród których znajdował się Gieorgij Efron.

8. Można przyjąć, że to Efronowi jako byłemu pisarzowi kompanijnemu powierzono dokumenty przewozowe, zawierające skierowanie 38 żołnierzy do 183. bms. Dlatego lista ta nie dotarła do naczelnika 183. bms, nie było zatem formalnych podstaw, aby informować dowódcę 437. pułku strzelców o wynikach leczenia 8 zaginionych żołnierzy. Logiczne, że w ewidencji zmarłych prowadzonej przez 183. bms nie ma wpisu o zgonie szeregowego Efrona.
9. Zakładam – przyjąwszy koncepcję Siency – że kierowca ciężarówki w drodze powrotnej z linii frontu spod Słobódki, by uniknąć tzw. pustego przebiegu, zabrał do 183. bms raczej 8 najciężej, a nie najlżej rannych żołnierzy, w tym – Efrona. Na tej podstawie można założyć, że obrażenia Mura wymagały szybszej pomocy medycznej w porównaniu z tymi czerwonoarmistami, których odprawiono taborem. Pokonanie odległości prawie 26 kilometrów od Słobódki do Sznurków przy prędkości pojazdu wynoszącej na przykład 40 km/h zajęłoby niewiele ponad około pół godziny i byłby to czas kilkakrotnie krótszy od możliwości przemieszczania się zaprzęgu konnego; pogoda i warunki drogowe pozwalały 7 lipca 1944 roku na rozwinięcie większej prędkości (maksymalnie 70 km/h).
10. Można również przyjąć, że obrażenia Efrona nie należały do ciężkich, a jechał ciężarówką, by jako były pisarz kompanii przekazać Zotowowi w możliwie najkrótszym czasie dokumentację medyczną i być może jakieś inne rozkazy.

Przyjrzyjmy się jeszcze biorytmowi Gieorgija Efrona na 7 lipca 1944 roku, czyli ten feralny dzień, w którym doszło do jego zranienia. Nie dysponujemy żadną informacją na temat samych obrażeń ciała, dlatego trudno w przedstawionej sytuacji o realne rokowania. Można jedynie przyjąć, że chodziło zapewne o ranę postrzałową, ponieważ one – obok masywnych ubytków ciała – są na polu boju najgroźniejsze, gdyż wiążą się z krwotokami – wewnętrznymi i zewnętrznymi, a więc najszybciej prowadzą na skutek wykrwawienia do zgonu, jeśli pomoc medyczna nie nadejdzie o czasie. Odniesienie się do biorytmu Mura uważam za istotne i uzasadnione postępowanie badawcze, ponieważ od przebiegu cykli fizycznego, psychicznego i intelektualnego zależy wiele w procesie gojenia się ran oraz powrotu pacjentów do pierwotnego zdrowia; główną rolę odgrywa tutaj cykl fizyczny³².

W piątek 7 lipca 1944 roku Gieorgij Efron znajdował się w pierwszym dniu ujemnego cyklu fizycznego, co oznacza, że każdego następnego dnia wydolność jego organizmu do biologicznej regeneracji bezsprzecznie by słabła. Oznacza to również, iż ewentualnie każdą operację przeprowadzoną w warunkach polowych między 7 a 18 lipca Mur zniósłby znacznie gorzej niż wtedy, gdyby została ona dokonana po 18 lipca, gdy cykl fizyczny żołnierza zacząłby przyjmować wartości dodatnie. Dodatni cykl psychiczny o tendencji spadkowej nie wyglądał optymistycznie: 7 lipca Efron był przed pierwszym dniem krytycznym, a więc jego odporność psychiczna wyraźnie by malała, co w połączeniu z ujemnym cyklem fizycznym mogło tylko pogłębiać zły nastrój i obiektywnie obniżać próg bólu. Za to cykl intelektualny sprzyjał czerwonoarmistom, ponieważ wtedy właśnie rozpoczął się dodatni bieg rytmu, a więc wraz

³² Więcej na ten temat zob. opracowania Jerzego Sikory. Zob. jeszcze Ojcewicz 2016.

Tab. 1. Biorytm Georgija Efrona w lipcu 1944 roku³³

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16
F	+	+	+	+	+	X	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
P	+	+	+	+	+	+	+	X	X	-	-	-	-	-	-	-
I	-	-	-	-	0	0	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+

	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27	28	29	30	31
F	0	0	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	X	-	-
P	-	-	-	-	-	0	0	+	+	+	+	+	+	+	+
I	+	+	+	+	+	X	-	-	-	-	-	-	-	-	-

Objaśnienia

+ – wyż cyklu

F – cykl biorytmu fizycznego

- - niż cyklu

P – cykl biorytmu psychicznego

0 – dzień zerowy

I – cykl biorytmu intelektualnego

X – dzień krytyczny

z tendencją wzrostową poprawiałby się praca umysłowa Mura. Trzeba podkreślić, że taki układ biorytmów zapewniał przytomnemu chłopakowi uświadomienie sobie niebezpieczeństw zdrowotnych związanych z konsekwencjami odniesionych ran, jak na przykład konieczność amputacji czy nawet nieuchronność rychłego zgonu.

Jak widać, każdy z przywołanych autorów ma swój ściśle określony wkład w wyjaśnienie okoliczności zaginięcia i śmierci Georgija Efrona 7 lipca 1944 roku. Jest to przede wszystkim wkład materiałowy związany z dotarciem do dokumentów oraz świadków ówczesnych wydarzeń wojennych. Gribanowowi i Pantelejce brakowało dokumentacyjnie tego, do czego udało się dotrzeć Siency. Podejrzewam, że gdyby Gribanow i Pantelejko, a także inni badacze podjęli się próby rozwiązania tej zagadki w tym samym czasie, co Siencza, i mogli skorzystać z tych samych źródeł, jakie mu udostępniono, wtedy nie jest wykluczone, że wszyscy doszliby do identycznych wniosków.

Podsumuję rozważania i przedstawię najważniejsze rezultaty:

1. Georgij Efron zginął na froncie 7 lipca 1944 roku jako ranny czerwonoarmista w drodze między Słobódką a Sznurkami; stąd dokładne miejsce śmierci Mura nie jest na razie znane.
2. Georgij Efron zginął najprawdopodobniej w wyniku zbombardowania ciężarówki, którą był przewożony razem z innymi siedmioma rannymi żołnierzami.
3. Na chwilę obecną można przyjąć, że śmierć Efrona nastąpiła między godziną 18 a 22, tj. między możliwym momentem wyekspediowania rannych czerwonoarmistów do Sznurków a zakończeniem działań bojowych przez Niemców tego dnia.
4. Na pewno czerwonoarmista Efron nie zginął pod wsią Drujką.

³³ Biodiagram został wygenerowany w serwisie biorytmy.net, który opracował dr inż. Robert Kolud na podstawie materiałów i publikacji autorstwa dra Jerzego Sikory; http://biorytmy.net/bio.php?nazwisko=Georgij+Efron&du_dzien=1&du_miesiac=2&du_rok=1925&da_rok=1941&f=generuj&dodruku=1 (dostęp 17.02.2021).

Można byłoby kazus Efrona jeszcze długo z powodzeniem rozwijać w ramach teorii spiskowych z udziałem NKWD lub bez tego organu. Gdyby na przykład okazało się, że 7 lipca 1944 roku żadna ciężarówka przyfrontowa nie została zniszczona, co musiało znaleźć odzwierciedlenie w ewidencji pojazdów na podobieństwo ewidencji żywego inwentarza, wówczas koncepcja Siency natychmiast się unieważnia i wracamy do punktu wyjścia.

Kończę zatem na tym etapie swoje filologiczne śledztwo w sprawie okoliczności zaginięcia i śmierci czerwonooarmisty Gieorgija Efrona. Było ono równie intrygującym postępowaniem badawczym, w którym odległa już rzeczywistość wojenna i wojskowa wiązała się różnorodnie z polową domeną medyczną, topograficzną czy frontowymi normami i zwyczajami funeralnymi. Określone wieloletnie doświadczenie w wyjaśnianiu trudnych zagadek historycznych już zdobyłem, gdy śledziłem na przykład koleje tragicznych losów bohaterów średniowiecza (zamach na wielkiego mistrza Wernera von Orseln), Polski czasów Wazów (śmierć i tajny pochówek starościny Anny Wazówny) czy wieku XX podczas studiowania złożonego przypadku przedwczesnego zgonu Siergieja Jesienina i córki św. Matki Marii (Skobcowej) – Gajany Kuźminy-Karawajewej (odpowiednio: Bobińska, Ojcewicz 2015; Bobińska, Ojcewicz, Saar-Kozłowska 2018; Ojcewicz, Włodarczyk, Zajdel 2009; Myślak, Ojcewicz 2016). Wszystko to przydało się w określonej mierze również w przypadku rozwiązywania zagadki Gieorgija Efrona.

Gwoli historycznej ścisłości trzeba dodać, po pierwsze, że syn Mariny Cwietajewej nie poniósł śmierci podczas wyzwania Białorusi spod jarzma faszystów, jak bezkrytycznie podają białoruskie źródła, lecz w trakcie oswoadzenia Polski, ponieważ w okresie od 1921 do 1945 roku cały obszar, o którym pisałem, znajdował się w granicach II Rzeczypospolitej Polskiej. Na przykład Drujka i Słobódka należały najpierw do województwa nowogródzkiego (1921–1926), a po reformie administracyjnej – wileńskiego (1926–1945) i podlegały administracji powiatu braśławskiego. W czasach II RP nad wsią Drujką opiekę duszpasterską sprawował proboszcz parafii rzymskokatolickiej w Dru. Ówczesna sytuacja historyczno-religijna tłumaczyłaby na przykład fakt, dlaczego nieznanego żołnierza pochowano przy drodze naprzeciwko bramy wejściowej na katolicki cmentarz, a nie na samym cmentarzu: prawosławnych przecież na „cudzej” ziemi nie grzebano.

W alternatywnym tytule tego artykułu zamiast słowa „zaginięcie” mógłbym użyć wyrazu „śmierć”. W przypadku Gieorgija Efrona są one sobie znaczeniowo równe. Ale w życiu człowiek zwykle wiąże większe nadzieje z powrotem tego, kto zginął, niż tego, kto umarł. Temat okoliczności zgonu Mura będzie zatem zapewne powracać dopóty, dopóki nie otrzymamy wszystkich wiarygodnych dowodów, o których nie pomyślimy nawet przez moment, że zostały spreparowane, by zamknąć historyczną już sprawę.

Bibliografia / References

- Babaev, È. (2000). *Vospominaniâ*. Sankt-Peterburg: INAPRESS [Бабаев, Э. (2000). *Воспоминания*. Санкт-Петербург: ИНАПРЕСС].
- Bielkina, M. (1997). *Losy pokrzyżowane. O ostatnich latach życia Maryny Cwietajewej i jej bliskich*. Tłum. R. Lasotowa. Wrocław: Ossolineum.

- Bobińska, H., Ojcewicz, G. (2015). *Zabójstwo wielkiego mistrza Wernera von Orseln*. Kwidzyn–Gdynia: Kwidzyńskie Centrum Kultury i Wydawnictwo Region.
- Bobińska, H., Ojcewicz, G., Saar-Kozłowska, A. (2018). *Nie tylko brodnickie tajemnice Anny Wazówny*. Szczytно: Wydawnictwo „GregArt”.
- Bušev, A. (2014). «*Roľ avtomatčika početna...*». *Syn Mariny Cvetaevoj Georgij Ėfron pogib, osvoboždaâ Belarus’* [Бушев, А. (2014). «*Роль автоматчика почетна...*». *Сын Марины Цветаевой Георгиев Эфрон погиб, освобождая Беларусь*]. (Online) <https://rg.ru/2014/02/20/avtomatchik.html> (dostęp: 18.02.2021).
- Cvetaeva, A.I. (2003). *V boľu besstrašen*. W: Cvetaeva, A.I. (2003). *Vospominaniâ*. Moskva: «Izografus»: 848–849 [Цветаева, А.И. (2003). *В бою бесстрашен*. В: Цветаева, А.И. (2003). *Воспоминания*. Москва: «Изографус»: 848–849].
- Efron, G. (2005). Z dziennika. Wybór J. Juryś. Tłum. M. Ochab. *Zeszyty Literackie*, 4: 56–73.
- Ėfron, G. (2017). *Neizvestnost’ budušego. Dnevnik i piśma 1940–1941 godov. S risunkami Georgiâ Ėfrona (publikuôsâ v pervye)*. Izdanie podgotovili E.B. Korkina, V.K. Losskaâ, A.I. Popova. Moskva: Izdatel’stvo «AST» i RGALI [Эфрон, Г. (2017). *Неизвестность будущего. Дневники и письма 1940–1941 годов. С рисунками Георгия Эфрона (публикуются впервые)*. Издание подготовили Е.Б. Коркина, В.К. Лосская, А.И. Попова. Москва: Издательство «АСТ» и РГАЛИ].
- Ėfron, G. (2018). *Zapiski parižanina. Dnevnik, piśma, literaturnye opyty 1941–1944 godov. S risunkami avtora (publikuôsâ v pervye)*. Izdanie podgotovili E.B. Korkina, V.K. Losskaâ, A.I. Popova, Moskva: Izdatel’stvo «AST» i RGALI [Эфрон, Г. (2018) *Записки парижанина. Дневники, письма, литературные опыты 1941–1944 годов. С рисунками автора (публикуются впервые)*. Издание подготовили Е.Б. Коркина, В.К. Лосская, А.И. Попова, Москва: Издательство «АСТ» и РГАЛИ].
- Efron, G. (2019). *Dzienniki 1940–1943. Tom 1: Rok 1940*. Przekł. z ros., red. i oprac. n. G. Ojcewicz. Szczytно: Wydawnictwo „GregArt”.
- Efron, G. (2021a). *Dzienniki 1940–1943. Tom 2: Rok 1941*. Przekł. z ros., red. i oprac. n. G. Ojcewicz. Szczytно: Wydawnictwo „GregArt”.
- Efron, G. (2021b). *Dzienniki 1940–1943. Tom 3: Rok 1943*. Przekł. z ros., red. i oprac. n. G. Ojcewicz. Szczytно: Wydawnictwo „GregArt”.
- Efron, G. (Murr) (2014). *Journal (1939–1943)*, traduit du russe par S. Goblot, préface, notes et révision de la traduction V. Lossky, postface C. Bérenger, Genève: Éditions des Syrtes.
- Ėfron, G. (1995). *Piśma*. Sost., podgot. tekstov, predisl. i primeč. E.B. Korkinoj. Kaliningrad: «Luč» [Эфрон, Г. (1995). *Письма*. Сост., подгот. текстов, предисл. и примеч. Е.Б. Коркиной. Калининград: «Луч»].
- Ėfron, G. (2004a). *Dnevnik i. V dvuh tomah. Tom 1: 1940–1941 gody*. Izdanie podgotovili E.B. Korkina i V.K. Losskaâ, Moskva: Izdatel’stvo «Vagrius» [Эфрон, Г. (2004a). *Дневники. В двух томах. Том 1: 1940–1941 годы*. Издание подготовили Е.Б. Коркина и В.К. Лосская. Москва: Издательство «Вагриус»].
- Ėfron, G. (2004b). *Dnevnik i. V dvuh tomah. Tom 2: 1941–1943 gody*. Izdanie podgotovili E.B. Korkina i V.K. Losskaâ, Moskva: Izdatel’stvo «Vagrius» [Эфрон, Г. (2004b). *Дневники. В двух томах. Том 2: 1941–1943 годы*. Издание подготовили Е.Б. Коркина и В.К. Лосская. Москва: Издательство «Вагриус»].
- Golovina, I. (2004). «*Zvezda menâ vynesetnevredimym iz vojny*». *Svobodnye novosti*, 18 [Головина, И. (2004). «*Звезда меня вынесет невредимым из войны*». *Свободные новости*, 18]. (Online) http://old.sn-plus.com/!old-site_/!archive/may/3/str/1-10.htm (strona niedostępna).
- Gribanov, S.V. (1975). *Stroka Cvetaevoj. Neman*, 8: 113–119 [Грибанов, С.В. (1975). *Строка Цветаевой. Неман*, 8: 113–119].

- Gromova, N. (2012). *Žizn' i gibel' Georgiâ Èfrona* [Громова, Н. (2012). *Жизнь и гибель Георгия Эфрона*]. (Online) <https://magazines.gorky.media/library/natalya-gromova-zhizn-i-gibel-georgiya-efrona> (dostęp: 18.02.2021).
- Kitrasiewicz, P. (2018). *Artyści w cieniu Stalina. Opowieści biograficzne. Eisenstein. Cwietajewa. Mandelstam. Bułhakow*. Warszawa: Wydawnictwo MG.
- Myślak, A.D., Ojcewicz, G. (2016). *Stara Dusza. Fenomen Matki Marii (Skobcowej). Badania i materiały*. Szczytno: Wydawnictwo „GregArt”.
- Nevzorova, I.M. (2013). *Rejd pamâti* [Невзорова, И.М. (2013). *Рейд памяти*]. (Online) <http://www.slavcentr.kz/index.php/55-uncategorised2/619-rejd-pamyati.html> (dostęp: 18.02.2021).
- Ojcewicz, G. (2016). *Biorytmika jako źródło interpretacji zdarzeń*. W: Myślak D.A., Ojcewicz G. (2016). *Stara Dusza. Fenomen Matki Marii (Skobcowej). Badania i materiały*. Szczytno: Wydawnictwo „GregArt”, s. 347–372.
- Ojcewicz, G., Włodarczyk, R., Zajdel, D. (2009). *Zabójstwo Sergiusza Jesienina. Studium kryminalistyczno-historycznoliterackie*, Szczytno: Wydawnictwo Wyższej Szkoły Policji w Szczytnie.
- Pantelejko, A. (1998). *Točka ne postavlena*. B: *Pamât'. Istoričeskaâ dokumental'naâ hronika Braslavskego rajona*: Minsk: Poligrafoformlenie: 415–416 [Пантелейко, А. (1998). *Точка не поставлена*. В: *Память. Историческая документальная хроника Браславского района*. Минск: Полиграфоформление: 415–416].
- Piwkowska, A. (2017). *Wykłeta. Poezja i miłość Mariny Cwietajewej*. Warszawa: Wydawnictwo ISKRY.
- Podlipiskij, A. (2006). *Mogila syna Marinycvetaevoj. Narodnoe slovo (Vitebsk)*, 50–51: 8 [Подлипский, А. (2006). *Могила сына Марины Цветаевой. Народное слово (Витебск)*, 50–51: 8].
- Senča, V. (2018). *Kak pogib Georgij Èfron?* [Сенча, В. (2018). *Как погиб Георгий Эфрон?* (Online) http://www.nm1925.ru/Archive/Journal6_2018_4/Content/Publication6_6885/Default.aspx] (dostęp: 21.02.2021).
- Senča, V. (2020). *Marina Cvetaeva. Râbina – sud'bina gor'kaâ*. Moskva: «Izdatel'stvo Rodina» [Сенча, В. (2020). *Марина Цветаева. Рябина – судьбина горькая*. Москва: «Издательство Родина»].
- Ševarov, D. (2015). *Tot, kto ne prošel mimo* [Шеваров, Д. (2015). *Тот, кто не прошел мимо*]. (Online) <https://rg.ru/2015/06/04/efron.html> (dostęp: 18.02.2021).
- Sikora, J. (1983). *Biodiagram prawdę ci powie*. Warszawa: Krajowa Agencja Wydawnicza.
- Sikora, J. (1984). *Biorytmy twojego życia*. Warszawa: „Sport i Turystyka”.
- Sikora, J. A. (1995). *Biorytmy: jak osiągnąć sukces wykorzystując naturalne cykle organizmu*. Bielsko-Biała: „Kleks”.
- Sikora, J. A. (2009). *Sekrety biorytmów*. Katowice: Kos.
- «...Skoro otpravlûs' na front...». *Pis'mo G. Èfrona L.A. Ozerovu. Voennaâ sud'ba Georgiâ Èfrona* (2015). Составление и тексты М.М. Уразовой. Москва: Дом-музей Марины Цветаевой [«...Скоро отправлюсь на фронт...». *Письмо Г. Эфрона Л.А. Озерову. Военная судьба Георгия Эфрона* (2015). Составление и тексты М.М. Уразовой. Москва: Дом-музей Марины Цветаевой].
- Smert' ne bez pričiny... Georgij Èfron...* [Смерть не без причины... Георгий Эфрон...]. (Online) <https://www.liveinternet.ru/users/5130314/post426846400>] (dostęp: 18.02.2021).

ANEKS

Именной список № _____

на зачисление в состав младших начальников и рядовых в 1-й Московский полк особого назначения при Мозейке в 1925 году

И. Яковлевичу адмиралу Курбата

№ 1000/1000

№ по списку	Фамилия, имя и отчество	Год рождения	Специальность	Классификация	Степень	Должность	Политическая принадлежность	Национальность	Специальность	Степень	Место рождения	Семейное положение	Специальность	Степень	Место рождения	Семейное положение	Специальность	Степень	Место рождения	Семейное положение
1	Михайлов Иван Иванович	1925	1	Шк	Рядовой	Беларусь														
2	Трашнев Владимир Иванович	1925	133	Шк	Рядовой	Украина														
3	Семин Александр Иванович	1924	133	Шк	Рядовой	Украина														
4	Семин Владимир Иванович	1925	133	Шк	Рядовой	Украина														
5	Михайлов Иван Иванович	1925	1	Шк	Рядовой	Украина														
6	Михайлов Владимир Иванович	1925	133	Шк	Рядовой	Украина														

Рис. 1. Wykaz imienny osób należących do młodszych naczelników oraz szeregowych skierowanych z Radzieckiego Rejonowego Komisariatu Wojskowego m. Moskwy do dyspozycji naczelnika punktu zbornego Moskiewskiego Miejskiego Komisariatu Wojskowego

Rubryki (po półpauzie – dane o Georgiju Efronie): 1. Numer porządkowy — 4; 2. Nazwisko, imię i imię ojcowskie – Efron Georgij Siergiejewicz; 3. Rok urodzenia – 1925; 4. Numery specjalności wojskowych i kwalifikacja funkcyjna – 133; 5. Stopień wojskowy – szeregowy; 6. Stanowisko społeczne – urzędnik; 7. Partyjność – b[ez]p[artyjny]; 8. Narodowość – Rosjanin; 9. Specjalność cywilna – tłumacz; 10. Miejsce urodzenia – m. Praga; 11. Członkowie rodziny i miejsce ich zamieszkania – B[olszoj] Kozichinskij [pieriełok] 30/22 m. 7; 12. Czas i rezultaty badania komisji lekarskiej – zdolny do służby liniowej; 13. Odnotowanie przybycia według przeznaczenia; 14. Uwagi – niekarany, 10 kl[as], ponownie przebad[any przez komisję lekarską]

Źródło: <https://pamyat-naroda.ru> (dostęp: 19.02.2021)

Ryc. 2. Pułkownik Leonid Timofejewicz Socziłow (1905–1970). Od 6 czerwca do 11 lipca 1944 dowódca 154. dywizji strzelców, w której służył Geоргij Efron

Autor fotografii nieznaną

Źródło: https://ru.wikipedia.org/wiki/Сочиллов,_Леонид_Тимофеевич#/media/Файл:Сочиллов,_Леонид_Тимофеевич.jpg (dostęp: 24.02.2021)

Ryc. 3. Mjr Geоргий Алексеевич Маржин. Dowódca 437. pułku strzelców, w którym od 28 maja do 7 lipca 1944 służył Geоргий Efron

Autor fotografii nieznaną

Źródło: https://roadheroes.storage.yandexcloud.net/9b44f8a52670b352fa15577ddaf92908_origin.jpg (dostęp: 22.02.2021)

МИНИСТЕРСТВО ОБОРОНЫ
РОССИЙСКОЙ ФЕДЕРАЦИИ
(МИНОБОРОНЫ РОССИИ)
центра
ЦЕНТРАЛЬНЫЙ АРХИВ
Цветаевой»

Директору культурного
«Дом-музей Марины

Красовской Э.С.
Борисоглебский пер. 6
г. Москва 121069
На № 77 от 25 ноября 2004 года

Архивная справка

-рядовой 437 стрелкового полка 154 стрелковой дивизии Эфрон
Георгий Сергеевич, 1925 года рождения, уроженец гор. Праги
Чехословакия, призван Советским РВК гор. Москвы, ранен 7 июля
1944 года и выбыл в медико-санитарный батальон № 183.

Сведений о родственниках нет.

Основание: ЦАМО, оп. 140080, д. 1 л. 32 – 1944 года

В книгах учета умерших в 183 медико-санитарном батальоне 154
стрелковой дивизии Эфрон Георгий Сергеевич не значится.

Сведений о судьбе Эфрона Г.С. в архиве Военно-Медицинского
музея МО РФ нет.

Дальнейшая судьба неизвестна.

Зам. начальника отдела

Баслядинский

Исп. Зубкова в.м

Рис. 4. Rekonstrukcja zaświadczenia archiwalnego z Centralnego Archiwum Ministerstwa Obrony Federacji Rosyjskiej otrzymanego w 2006 roku przez ówczesnego dyrektora Domu-Muzeum Mariny Swietajewej w Moskwie w sprawie szeregowego Georgija Efrona

MINISTERSTWO OBRONY
 FEDERACJI ROSYJSKIEJ
 (MINOBRONY ROSJI)
 ARCHIWUM CENTRALNE

Dyrektor Centrum Kulturalnego
 Dom-Muzeum Maryny Cwietajewej
 Krasowska E.S
 Borisoglebski pier. 6
 m. Moskwa 121069
 Dotyczy nr 77 z 25 listopada 2004 roku

Zaświadczenie archiwalne

-szeregowy 437 pułku strzelców 154 dywizji strzelców Efron
 Georgij Siergiejewicz, urodzony w 1925 r., rodem z m. Pragi
 Czechosłowacja, powołany przez Radziecki RKW m. Moskwy, został ranny 7 lipca 1944
 roku i odszedł z szeregów do 183 batalionu medyczno-sanitarnego.

Informacji o krewnych brak.

Podstawa: CAMO, op. 140080, d. 1 l. 32 – 1944

W książkach ewidencyjnych zmarłych w 183 batalionie medyczno-sanitarnym 154 dy-
 wizji strzelców Efron Georgij Siergiejewicz nie występuje.

Informacji o losie Efrona G.S. w archiwum Muzeum Wojskowo-Medycznego MO FR
 brak.

Dalszy los nie jest znany.

Zastępca naczelnika oddziału

Basladinski

Wyk. Zubkowa

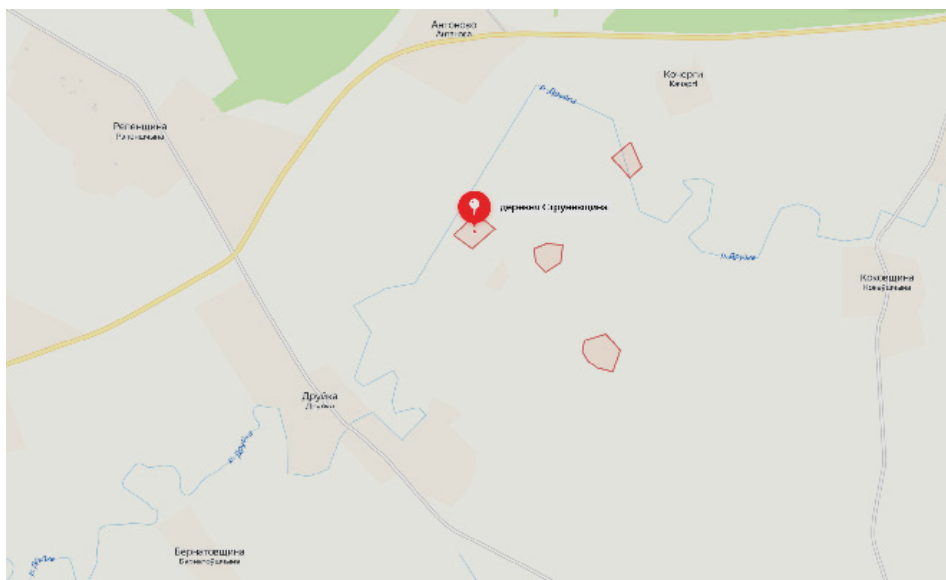
wm

Ryc. 5. Tłumaczenie zrekonstruowanego zaświadczenia archiwalnego (ryc. 5)

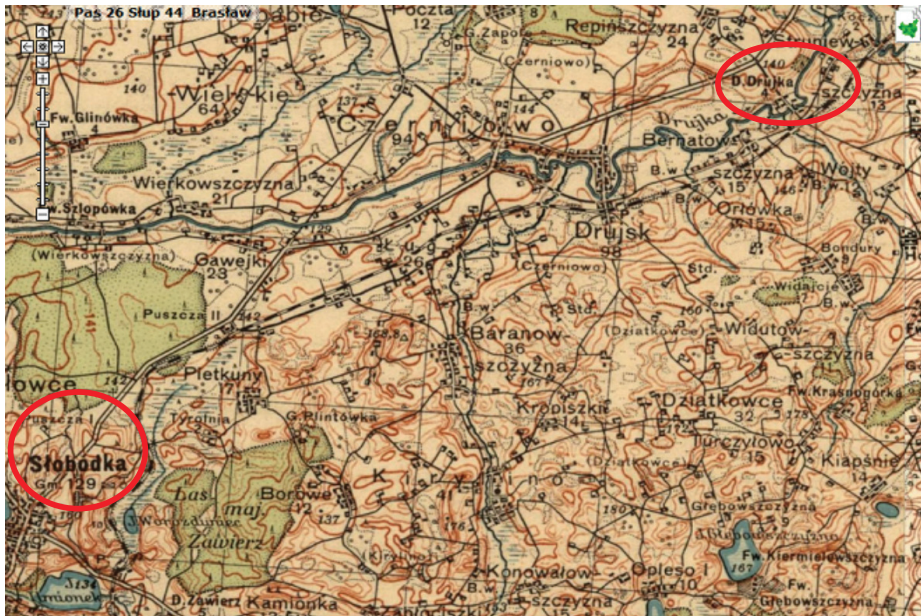
Ryc. 6. Odległości w linii prostej w terenie pomiędzy poszczególnymi miejscowościami związanymi z losem Giorgija Efrona w dniu 7 lipca 1944 roku. Odległości: Drujka – Slobódka = 9,65 km (linia ukośna południe-północny wschód); Slobódka – Sznurki = 25,6 km (linia ukośna zachód-wschód); Sznurki – Korzeniki = 12 km (linia ukośna wschód-zachód); jezioro Orzechówka/Olchowka – Sznurki 8 km (linia ukośna południe-północny zachód)

Źródło: Google Earth Pro; zaznaczenia – G.O. (dostęp: 21.02.2021)

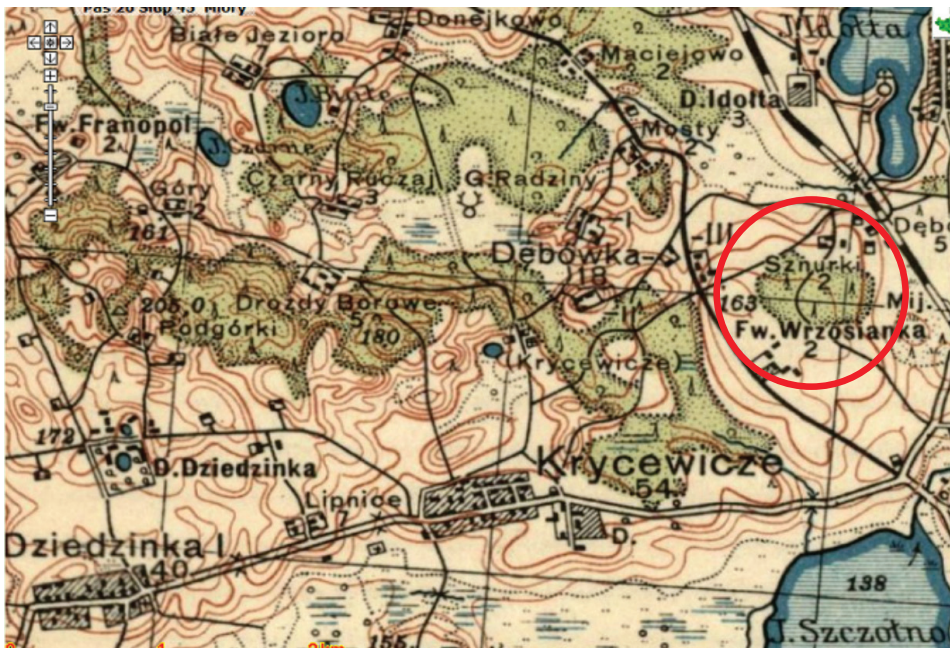
Ryc. 7. Położenie wsi Drujka i Struniewszczyzna. Pod Drujką leży Bernatowszczyzna, a nad Struniewszczyzną znajdują się Koczergі jako punkty graniczne linii frontu, na którym 6–7 lipca 1944 roku prowadził działania 437. pułk strzelców. Meandryczne ukształtowanie koryta rzeki Drujka sprzyjało zacieklej obronie Niemców pod wsią Drujką

Źródło: https://yandex.ru/maps/geo/4057997848/?from=api-maps&ll=27.323494%2C55.736764&origin=jsapi_2_1_78&z=15.2; zaznaczenia – G.O. (dostęp 24.02.2021)

Ryc. 8. Fragment historycznej mapy II RP z zaznaczeniem położenia wsi Drujka i miasta Słobódka

Źródło: <http://kami.net.pl/kresy>; zaznaczenie – G.O. (dostęp: 21.02.2021)

Ryc. 9. Fragment historycznej mapy II RP z zaznaczeniem położenia majątku Sznurki w gminie Miory

Źródło: <http://kami.net.pl/kresy>; zaznaczenie – G.O. (dostęp: 21.02.2021)

Ryc. 10. Fragment historycznej mapy II RP z zaznaczeniem położenia miasta Korzeniki

Źródło: <http://kami.net.pl/kresy>; zaznaczenie – G.O. (dostęp: 21.02.2021)

Ryc. 11. Położenie sztabu 154. dywizji strzelców w dniu 7 lipca 1944 roku (800 m na wschód od jeziora Orzechówka – koło po lewej stronie) w porównaniu z lokalizacją 183 batalionu medyczno-sanitarnego (majątek Sznurki – koło po prawej stronie). Obydwie lokalizacje dzieli w linii prostej odległość 8 km. Obecnie to jezioro nosi nazwę Olchowka

Źródło: <http://kami.net.pl/kresy>; zaznaczenie – G.O. (dostęp: 21.02.2021)

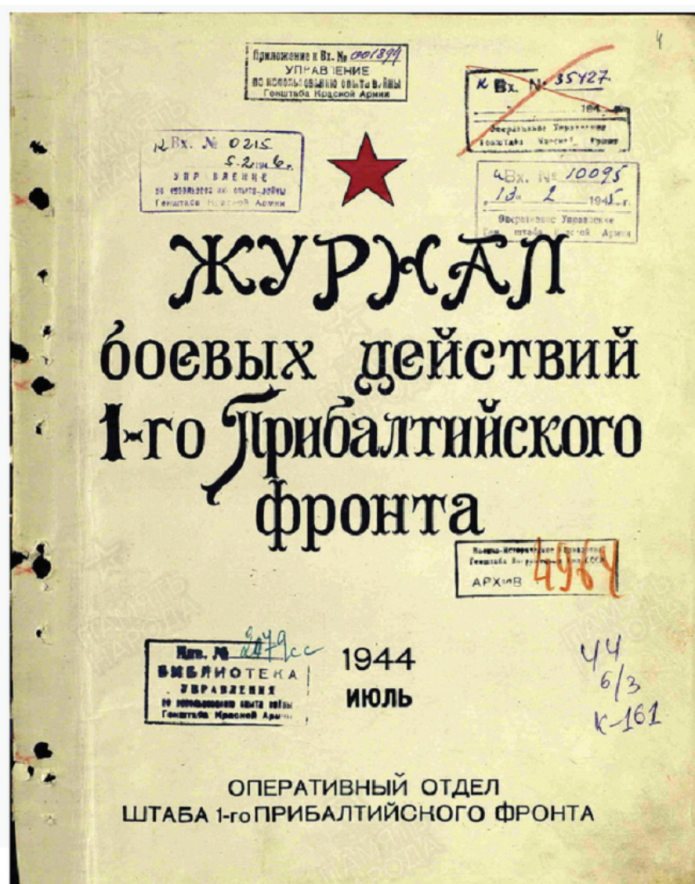

Рис. 12. Okładka ściśle tajnego dziennika działań bojowych I frontu nadbałtyckiego, obejmującego okres od 1 do 31 lipca 1944 roku

Źródło: https://pamyat-naroda.ru/documents/view/?id=2600017&static_hash=772065a178275924e869da-a40f7e9230v5 (dostęp: 24.02.2021)

- 22 -

Число и время суток	Боевая задача	Описание боевых действий
		<p>Противник неоднократно контратаками поддерживаемыми танками и самоходной артиллерией задерживая выход войск на ж.д. ДВИНСК-ВИЛЬНО.</p> <p>30 АРМИИ. Войска армии продолжали марш в промежуточные районы сосредоточения.</p> <p>Положение войск дано на отчетной карте.</p> <p>1 ТК в прежнем районе сосредоточения приводил в порядок материальную часть, поодиночк выписки и готовился к выполнению боевой задачи.</p> <p>/За боевого донесения фронта № 188 и Опер.сводки № 188/.</p> <p><u>7.7.44г.</u></p> <p>Войска фронта, в течение истекших суток продолжали наступление и, преодолевая сопротивление противника, на своем левом фланге продвинулись вперед до 20 км, освободив свыше 300 населенных пунктов, в том числе крупный узел военных дорог и ж.д. станцию СВИНЦЫН и крупные населенные пункты ВРАСЛАВ, ЛИГУНЬЕ, НСЗ, И СТАР. ДАУТЯЛИШКИ, ИГНАЛИНО, ПОЛУШЕ, МЕШЕГЯНН.</p> <p>При этом за день боя уничтожено до 1000 немцев, захвачено 125 пленных и трофеи.</p> <p>Противник попрежнему продолжает оказывать упорное сопротивление наступающим частям и особенно на Двинском направлении, где усилил свои группировку артиллерии и применял бомбардировочную авиацию.</p> <p>О ГВАРДИЙСКАЯ АРМИИ. Войска армии в результате упорных боев овладели - ВРАСЛАВ, продвинулись вперед до 8 км. и вышли на рубеж:</p> <p>103 ок - 270 ок прикрывая правый фланг армии по восточному берегу р. Зеп. Двина на участке ПЕШОЛУКА, ДРУЯ.</p>

Рис. 13. Strona 22. ściśle tajnego dziennika działań bojowych I frontu nadbałtyckiego z opisem działań jednostek wojskowych 7 lipca 1944 roku. Wspomina się o zdobyciu m.in. Braśławia, zabicu nie więcej jak 1000 Niemców, wzięciu do niewoli 125 i przejęciu łupów wojennych. Mówi się o zaciekłym oporze przeciwnika zwłaszcza na kierunku dźwińskim i wzmocnieniu ugrupowań artyleryjskich oraz użyciu lotnictwa do bombardowania pozycji Rosjan

Źródło: https://pamyat-naroda.ru/documents/view/?id=2600017&static_hash=772065a178275924e869da-a40f7e9230v5; ЦАМО, Фонд: 235, Опись: 2074, Дело: 849, Лист начала документа в деле: 4 (доступ: 24.02.2021)

Число и время суток	Боевая задача	Описание боевых действий
	<p>Командующему 6 гв. армии ... "Командующий войсками фронта ПРИКАЗАЛ:</p> <p>1. В течение 7.7.44г. разгромить противника в районе Ярославский лес и южнее и к исходу дня 7.7 частями 100 са выйти на фронт - КРАСЛАВА, оз. ПЛЕОСИ, сев.-звн. окраина оз. СПУДИ, в передовые частями захватить м. КАПЛАВА, ВАЛОСИ, ДУВИНСКО.</p> <p>2. Левым крылом армии, частями 2 гв. сд к исходу 7.7 выйти на рубеж м. ОПСА оз. ОВОЛЕ войдя в связь с правофланговыми частями 43 армии."</p> <p>КУРАСОВ.</p> <p>/по директиве № от 7.7.44 ш/т 11690/</p> <p>Командарму 43 ... "Командующий войсками фронта ПРИКАЗАЛ:</p> <p>В течение 7.7 разгромить противостоящего противника, овладеть СЪВЕНЦЯНИ, перерезать м.д. ДВИНСКО-ВИЛЬНО и к исходу дня выйти на рубеж: оз. ДВИНСКОЕ ВОСТАНИКИ, СЪВЕНЦЯНИ, РУДНЯ...</p> <p>КУРАСОВ.</p> <p>/по директиве № от 7.7.44 ш/т 11689/</p>	<p>20 сд - ЗАЛОЖЕ, /ясы/ ЗАХЕВНА 154 сд - СОСНОВКА, /ясы/ ДРУЖК.</p> <p>2 гв. сд - БАРАНОВИЦКА, МСЬКОВИЦЕ, БОЛОЖИ, КОХАНИКИ, УСНИ.</p> <p>28 гв. сд - 71 гв. сд одним сп прикрывает правый фланг армии по левому берегу р. Зип. Двина на участке ДЕСНА, ВИНЮГРОД.</p> <p>Положение остальных частей дано на отчетной карте.</p> <p>Противник перед левым крылом армии продолжает оказывать сильное сопротивление.</p> <p>43 АРМИИ.</p> <p>Войска армии в результате упорных наступательных боев овладели крупным узлом лесосеки дорог и м.д. станции СЪВЕНЦЯНИ, перерезали м.д. ДВИНСКО-ВИЛЬНО на участке оз. ДВИНСКО, ИГНАЛИНО и продвинувшись вперед до 20 км освободили до 250 населенных пунктов.</p> <p>К исходу дня войска армии вели бой на рубеже: САДЗЯНИ ЧЕПЕИ, ЯНИШКИ, ЛАУКЕТЕНЕ, ВОЛЕННИ, КУСЛИ, ВЕЛИЧКИ, КРПЕ, ГЛЮБЪВНА, МАДЗЯНИ.</p> <p>Положение частей армии приводится на отчетной карте.</p> <p>Противник оказывая упорное сопротивление наступавшим войскам использует огонь танков, самоходных орудий и тяжелых ивтанков.</p> <p>59 АРМИИ. Войска армии продолжают марш и к исходу 7.7.44 сосредоточились в районе ЗАГАЧ, ВЕРЕНЬКИ, КАШИЦ, ГУМЕНКИ, КОСЫЛЬНИКИ, ПИЕТРОЛЬ, СЕРГЕВЕЧЕ, ЯНУШЕВКА, СЛАВИЧЕ в готовности к дальнейшему продвижению в назначенные рубежи.</p>

Рис. 14. Strona 23. ściśle tajnego dziennika działań bojowych I frontu nadbałtyckiego z opisem zadań bojowych i działań bojowych 6 armii gwardyjskiej 7 lipca 1944 roku. Pisze się o m.in. o działaniach bojowych 154. dywizji strzelców i wymienia dwa skrajne punkty topograficzne: na południu miasto Sosnowka, a na północy, w pobliżu Drujki, miasto Drujsk

Źródło: https://pamyat-naroda.ru/documents/view/?id=2600017&static_hash=772065a178275924e869da-a40f7e9230v5; ЦАМО, Фонд: 235, Опись: 2074, Дело: 849, Лист начала документа в деле: 4 (dostęp: 24.02.2021)

Competing interests: The author declares that he has no competing interests.
Grzegorz Ojcewicz is a reviewer in this issue of the journal.